

V. Ο Σπύρος Ματσούκας (1873-1928) στην πορεία προς την εθνική ολοκλήρωση

1. Η επίδραση του «ατυχούς πολέμου» ως αφετηρία της δράσης του.

«καράβια μόνο αδέλφια μου βλέπουν παντού τα μάτια
Κι' άρμενα μεσ' τα πέλαγα και ξάρτια και κατάρτια
Και δόξα στη Ελληνική σημαία απλωμένη
Και μέρες αλησμόνητες και μέρες τιμημένες».

Σπυρίδων Ματσούκας

(Προς τους ομογενείς, ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ Αριθ. 1673, σελ. 2, Αλεξάνδρεια Τετάρτη 20 Φεβρουαρίου (5 Μαρτίου) 1902).

«Ποιητή πλοίων και ποιητή φιλοπατρίας» αποκαλεί τον ποιητή Σπύρο Ματσούκα ο Βλάσης Γαβριηλίδης.⁽¹⁾ Στην Υπάτη το 1873 γεννήθηκε ο ποιητής, που με τα τραγούδια του έκανε τους Έλληνες να τον φωνάζουν «Τυρταίο» και «εθνικό ψάλτη» της Νεότερης Ελλάδος.⁽²⁾ Ο πατέρας του καταγόταν από το Γαρδίκι Ασπροποτάμου του Δήμου Αθαμάνων και η μάνα του από τη Μουτσάρα του ίδιου Δήμου. Το 1858, οι γονείς του έφυγαν από τη Θεσσαλία και ήλθαν στην Υπάτη.⁽³⁾

Το 1896, ο ποιητής μας βρίσκεται φοιτητής της Νομικής στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών. Μετά τα Γαλβανικά,⁽⁴⁾ ο Ματσούκας με άλλους φοιτητές ετοιμάσθηκαν να πάνε στην Κρήτη εθελοντές. «Στην Κρήτη! ήταν το σύνθημά μου. Και ωμίλησα στο Πανεπιστήμιο και παρέσυρα τα παιδιά όλα σαν έναν άνθρωπο μεγάλο, που ένοιωθε την αποστολή του σοβαρή και ξεκινήσαμε όλοι μαζί και πήγαμε στην Κρήτη πολεμιστάι σαν τα παλληκάρια του Δραγατσανίου και τους αρχαίους ιερολοχίτες των Θηβών».⁽⁵⁾

Το 1897 άρχισε ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος. Ο Ματσούκας εγκατέλειψε την Κρήτη και τις πανεπιστημιακές σπουδές και κατατάχτηκε εθελοντής στο στρατό.⁽⁶⁾ «Δεκανέας τότε» γράφει ο ίδιος, «έφεδρος πήγα στο τάγμα μου και ανέλαβα την υπηρεσία μου. Τραγούδι το βράδυ στα παιδιά, τραγούδι το πρωί, τραγούδι τη νύχτα, κι όλο έτσι επερνούσαν οι μέρες».⁽⁷⁾ Οι στίχοι του εμψυχώνουν τους στρατιώτες και γίνονται μήνυμα και σάλπισμα εγερτήριο.

2. Συναγερμός του Πανελλήνιου

Από την εθνική εκείνη περιπέτεια και σε στιγμές εθνικής απογοήτευσης, ο Σπύρος Ματσούκας συνέλαβε ένα όνειρο: να εργασθεί για το καλό του έθνους.⁽¹⁾

«Σε σε γλυκειά Πατρίδα μου ο κάθε λογισμός μου
Η νύχτες και τα δειλινά κι η χαραυγές του κόσμου,
κάτι μου λένε στην καρδιά και κάτι μου μιλούνε,
πως δοξασμένες άνοιξες, πάλι σε καρτερούνε».⁽²⁾

Μετά τον «άτυχο» πόλεμο του 1987, γράφει ο ίδιος, «στον ύπνο μου μια νύχτα βαρεία χειμωνιάτικη, κοιμισμένος στο φτωχικό μου το σπίτι, είδα ένα όνειρο τρομερό, είδα μια οπτασία μεγάλη, είδα την Πατρίδα μας ξεσχισμένη και περιφρονημένη και την Γαλανόλευκη ντροπιασμένη... Και έκτοτε, κρατώντας τον Σταυρόν και την Σημαίαν τυλιγμένος, γυρίζω παντού και τρέχω εις όλους να δώσω ένα φιλί της Πατρίδος, το φιλί της γλυκειάς μας μητέρας».⁽³⁾

Η οικογένειά του άρχισε να διαμαρτύρεται, στο μεταξύ, για τη διακοπή των σπουδών του.⁽⁴⁾ Αναγκάστηκε, τελικά, να συμφιλιωθεί με τη Θέμιδα ο ποιητής. Πήρε το πτυχίο της Νομικής, το τηλεγράφησε στην Υπάτη: «κατάντησα δικηγόρος». Άνοιξε δικηγορικό γραφείο, αλλά αντί να συντάσσει προτάσεις για το δικαστήριο, σχεδίαζε στίχους και τραγουδούσε. Το αποτέλεσμα ήταν να τελειώσει μετά το φοιτητικό και ο δικηγορικός του βίος και να αρχίσει ο πατριωτικός και εθνικός.

Θέλει να συναντηθεί με τους Έλληνες της ξενιτειάς, να τους μιλήσει για τις ανάγκες του Έθνους. Πιστεύει πως θα τους κάνει να συγκινηθούν. Προετοιμάζεται απαγγέλλοντας τους στίχους του:

«Όλη η ζωή μου όνειρο
ας τρέξει κι ας περάσει
σε θάλασσες απέραντες
και σε βουνά και δάση...».⁽⁵⁾

- Μα πως πιστεύεις βρε Σπύρο, πως θα σε βοηθήσουν οι Έλληνες να κάνεις καράβια; του έλεγε πειραχτικά ο Ταγκόπουλος, διευθυντής του «Νουμά».

- Αν με χειροκροτήσουν, θα είναι τιμή τους, απαντούσε ο Ματσούκας. Αν γελάσουν πάλι, ντροπή δικής τους θα είναι. Εγώ ζω και τραγουδώ την Πατρίδα μου. Αυτή θα είναι το όνειρό μου και της τάζω να δουλέψω για τον Στόλο της. Αν κατορθώσω και της φτιάξω με τα τραγούδια μου μια βάρκα ή έστω κι ένα φουγάρο πολεμικού πλοίου, θα είμαι ευτυχισμένος.⁽⁶⁾

Με το πρόσταγμα δυο μητέρων, της μάνας του και της Πατρίδος, ο Σπύρος Ματσούκας σχεδίασε την εποποιία του και την έβαλε σε ενέργεια. Γεμάτος ελπίδες πιστεύει στα σχέδιά του και τρέχει να πάρει την ευχή της μάνας του.

- Μάνα, την ευχή σου και ένα «ταγάρι».

- Τι θα το κάμεις παιδί μου το ταγάρι, ρωτά τη μάνα του.
- Θα βγω ζητιανιά για την άλλη μάνα μου, την Ελλάδα! της απαντά.⁽⁷⁾

Όταν τελείωσε ο δικηγορικός βίος του Σπύρου Ματσούκα στο ερημητήριό του, στην οδό Πινδάρου, καταστρώνει τα μεγάλα πατριωτικά ταξίδια του στον απόδημο Ελληνισμό. «Άρχισα», γράφει, «το τραγούδι το αιώνιο για την Πατρίδα, για τη φιλία, για το καλό των ορφανών, για ό,τι καλό έγινε από μέσα τη μικρή μου ζήση».⁽⁸⁾

Με αυτές τις ελπίδες και τα σχέδια άρχισε ο Ματσούκας την εθνική του πορεία. Και από την Κρήτη στην Αίγυπτο και από εκεί στην Κύπρο και στη συνέχεια στην Αμερική, «εκείνος πανταχού παρών, θεατρικός, μοναδικός, ντυμένος με την εθνική σημαία... φαίνεται σα να είναι της σημαίας εκείνης το ζωντάνεμα».⁽⁹⁾ Έτσι, το καράβι της «Νέας Γενεάς» καθελκύστηκε αρματωμένο στα κύματα.⁽¹⁰⁾ Γιατί ο Ματσούκας δεν είναι μόνο ποιητής, είναι και πολιτικός. Ο ποιητής πλοίων, «ίσως να ωσφράνθη και να ενόησεν ότι το μέλλον της γαλανής μας αναπαύεται επί των γαλανών κυμάτων. Και ότι η Ελλάς πρέπει να κυριαρχή εις τας θαλάσσας της, διά να κυριαρχή και εις τας ξηράς της».⁽¹¹⁾

Ο Ματσούκας περιοδεύει, όχι μόνο για να εισπράξει χρήματα, αλλά για να ξυπνήσει την Ελληνική Φιλοπατρία. «Μα τα κανόνια και τα καράβια είναι το χειροπιαστό εξωτερίκευμα αυτό, μπροστά στο άλλο που κατάφερε, το μεγάλο, να σβήσει την απογοήτευσή τους, να ανορθώση ψυχές γονατισμένες...».⁽¹²⁾

Πρώτος του σταθμός η ηρωική Κρήτη στις αρχές του 1902. «Και να μια τάρα στην Κρήτη», αφηγείται ο ίδιος. «Το γιατί επήγα, μην το ρωτάτε, τ' αποτελέσματα να κυττάτε. Επήγα να ξυπνήσω τη φυλή και να βγάλουμε την ντροπή του '97, γι' αυτό επήγα...».⁽¹³⁾

Με ενθουσιώδη σχόλια, εφημερίδα των Χανίων γνωστοποιούσε τον ερχομό του. «Αφίκετο εξ Αθηνών, ο φίλος ποιητής κ. Σπ. Μαντζούκας, όστις συνέλαβε την μεγάλην και ιεράν ιδέαν να περιέλθη ανά τον έξω της ελευθέρας Ελλάδος ελληνισμόν, προς τον σκοπόν να συλλέξη εράνους υπέρ του Εθνικού στόλου. Της περιοδείας του ήρξατο από της πατρίδος μας, προς ην συνδέεται δι' ιεράς αναμνήσεως, άτε κατελθών κατά την τελευταίαν επανάστασιν εις αυτήν και μέρος ενεργόν λαβών εις πολλές μάχας. Ενταύθα προτίθεται αύριον να δώση διάλεξιν, τα δε εισπραχθησόμενα υπό της προς τούτο συσταθείσης επιτροπής χρήματα θ' αποσταλούν εις το ταμείον του εθνικού στόλου. Πεποίθαμεν, ότι η ημετέρα κοινωνία απαξάπασα θα τιμήση την διάλεξίν του, εκπληρούσα, ούτω, πατριωτικόν καθήκον».⁽¹⁴⁾

Το ταξίδι του στην Κρήτη του θύμιζε τους αγώνες της εθελοντικής του θητείας το 1897. Οι Κρήτες άκουσαν με προσοχή τα πατριωτικά του τραγούδια, που μίλησαν στην ψυχή τους. Όλοι έδωσαν στον «ζητιάνο της πατρίδος» ό,τι και αν είχαν. Ένας βαρκάρης, για να ενισχύσει τον μεγάλο και ιερό σκοπό του, προσέφερε τη νομαδική περιουσία του, την ψαροπούλα του, με τη παράκληση να εκποιηθεί.⁽¹⁵⁾ Μόνο ο Ματσούκας μπορούσε να μιλάει με τέτοια αποτελέσματα στις ελληνικές καρδιές.

Το ποσό από την πρώτη εσπερίδα του, όπως μας πληροφορεί ο «Κήρυξ», εφημερίδα της εποχής, εστάλη εις το Υπουργείο Ναυτικών.

«Επί τη προ μηνών δοθείση εσπερίδι υπέρ του Εθνικού Στόλου υπό του ποιητού κ. Σπυρ. Ματσούκα, εισεπράχθησαν 1.150 δραχ., τας οποίας η προς τούτο καραρτισθείσα επιτροπή απέστειλε διά του κ. Μιν. Κυδωνιάτη εις το Υπουργείον των Ναυτικών της Ελλάδος. Την λήψιν του ανωτέρω ποσού ανήγγειλεν εις τον κ. Μ. Κυδωνιάτην ο κ. Υπουργός των Ναυτικών διά του επομένου θερμού εγγράφου:

Γνωστοποιούμεν υμίν ότι ελήφθη η εκ δραχμών Χιλίων εκατόν πενήκοντα επιταγή της Τράπεζας Αθηνών, αίτινες εισεπράχθησαν εκ της διαλέξεως της γενομένης αυτοθι υπέρ του εθνικού στόλου υπό του ποιητού κ. Σπυρίδωνος Ματσούκα και αποστέλλομεν υμίν εσωκλείστως την σχετικήν απόδειξιν.

Επί τη ευκαιρία ταύτη σπεύδομεν να εκφράσωμεν προς υμάς και εις τα λοιπά μέλη της επιτροπής τας θερμάς ευχαριστίας, διά την πατριωτικήν ταύτην πράξιν.

Ο Υπουργός
ΚΟΡΠΑΣ». ⁽¹⁶⁾

Ο Εθναπόστολος επισκέφτηκε εκτός από τα Χανιά, το Ρέθυμνο και το Ηράκλειο. «Επέστρεψεν ο ποιητής κ. Ιω. Ματσούκας εκ της εκ Ρεθύμνης και Ηρακλείου περιοδείας του, όπου, μεταβάς, έδωκε δύο διαλέξεις υπέρ του Εθνικού στόλου». ⁽¹⁷⁾ Για τη δράση του, θα παρακολουθήσουμε το παρακάτω σχόλιο εφημερίδας της εποχής: «Ίδού τι γράφει περί του εν Κρήτη ταξειδίου του κ. Ματσούκα ο έγκριτος συνάδελφος “Αγών”. Ο ενθουσιώδης ποιητής κ. Ματσούκας, ο αναλαβών πατριωτικώτατον έργον να περιοδεύση ανά τον έξω ελληνισμόν και προτρέψη αυτόν εις εισφοράς υπέρ του εθνικού στόλου, τηλεγραφικώς ανήγγειλε εις το Υπουργείον των Ναυτικών ότι δια τριών επιταγών αποστέλλει πέντε χιλιάδας χρυσών δραχμών, αίτινες συνελέγησαν κατά τας διαλέξεις, ας έδωκεν εν ταις πόλεσι της Κρήτης. Ανέγνωμεν εν ταις κρητικαίς εφημερίσι τα θούρια, άτινα απήγγειλεν ο ευγενής νέος, και είδομεν τας συγκινήσεις του κρητικού λαού, εθαυμάσαμεν δε το ακραιφνές πατριωτικόν αίσθημα και του ποιητού και των ακροατών του». ⁽¹⁸⁾

Στα μέσα του Οκτωβρίου του 1904, ο Σπύρος Ματσούκας επισκέπτεται την Κύπρο. ⁽¹⁹⁾ Στο αποκαλυπτικό του κείμενο «προς τους Πανέλληνας», που δημοσιεύτηκε σε εφημερίδα της Κύπρου ⁽²⁰⁾ τις παραμονές του ταξιδιού του, αναφέρει: «Με την βοήθειαν του Θεού της ωραίας μας πατρίδος και με τας ευχάς των πονούντων και των αγαπώντων αυτήν, συνεχίζω πάλιν το διακοπέν ταξίδιόν μου... Θα πάω εκεί κάτω στους αδελφούς Κυπρίους τον χαιρετισμόν σας, τον πόνον σας, τας σκέψεις σας, τους πόθους σας, τους στοχασμούς σας... Θα τραγουδήσω με φωνήν ενός Τραγουδιστού, και περισσότερο με φωνήν ενός παιδιού από την Ελευθέραν γωνίαν, θέλοντος και μοχθούντος να ίδη, όπως Σεις, μεγάλην και πολύ τρανήν την Πατρίδας μας... Στα φτωγά τραγούδια μου, το γνωρίζω, θα ονειροπολήσουν». Στον Διευθυντή της «Σάλπιγγος Λεμεσού» γράφει: «Για την Σάλπιγγα τη Ελευθερίας πάρε λίγους στίχους με την καρδιά μου σφιχτοδεμένους και ελπίζω και πιστεύω ότι θα ζωντανέσουν μια

μέρα μέσα στην ευγνωμοσύνην, που νοιώθω για τον πράσινον τόπον σας, τον συμβολίζοντα τις ελπίδες και τους πόθους της αθάνατης φυλής μας, της αριστοκρατίδος των Ελλήνων Κυπρίων...».⁽²¹⁾

«Μ' απλά σαλπίσματα μα ποτ' αυτά ήταν ποτισμένα με την πατριωτική πνοή του και βαφτισμένα στη φλόγα που λαμπάδιαζε στα σωθικά του κι είχαν την ικανότητα να ξεσηκώσουν τις ψυχές, να τονώνουν το πατριωτικό φρόνημα, να σπέρνουν την εθνική ιδέα»⁽²²⁾, ο «Εθναπόστολος», ο λαϊκός ποιητής και εθνικός βάρδος⁽²³⁾ από την Υπάτη πήγε στην Κύπρο. Να τι λέει ο ποιητής για την επίσκεψη του Ματσούκα στην Κύπρο:

«Μ' απλά λαϊκά «Σαλπίσματα»

Κι αισθήματα γενναία,

Σπύρος Ματσούκας έσπερνε

την εθνική ιδέα ».⁽²⁴⁾

Η εθνική περιοδεία του «πατριδολάτρη Ματσούκα»⁽²⁵⁾ στην Κύπρο διήρκεσε δύο χρόνια (1904 – 1906). Γύρισε 402 χωριά «διά να τα ξυπνήση. Και διά να τα νανουρίση με το πατριωτικό του άσμα. Με την φωνήν την αργυράν, με την φωνήν την ένθεον, με την φωνήν την λυρικήν. Της οποίας η ουβερτούρα ήτο αυτή: - Ήλθα να σας φιλήσω από την μάννα μας της Ελλάδα».⁽²⁶⁾

Ας παρακολουθήσουμε την περιοδεία του λαϊκού τραγουδιστή στην Κύπρο, όπως την παρουσίασε η εφημερίδα ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ: «... Κτυπούσαν τότε του χωριού η καμπάνες, έβγαιναν οι παπάδες και τα εξαφτέρυγα, ακολουθούσαν οι χωρικοί και οι χωρικές, έτρεχαν τα παιδιά, όλοι διευθύνοντο εις την Εκκλησία. Δοξολογία. Ο Ματσούκας εις περιβλεπτον θέσιν, τυλιγμένος με την σημαίαν και τον σταυρόν εις την δεξιάν. Τα δύο σύμβολά μας. Το επίγειον και το ουράνιον.⁽²⁷⁾ Μόνος του ψάλλει το πολυχρόνιον ποιήσαι. Και μετ' αυτό η φωνή του τρανταχτή εσφενδονίζετο δονούσα τους τοίχους του Εκκλησιδίου:

– Ζήτω ο Βασιλεύς των καρδιών των Ελλήνων!

Ετοποθετείτο έπειτα το βιβλίον των εγγράφων μπροστά στην Παναγία και τον Χριστόν. Έφερε πάντοτε μαζί του το αρωματικώτερο των θυμιαμάτων. Ο ναός εγέμιζε μυστήριον, άρωμα και καπνόν. Εντός αυτών η άρρην Σίβυλλα, ο Ματσούκας, απήγγειλε τα ποιήματά του. Από τα χείλη του ποιητού έρρεον οι στίχοι κωδωνιστοί και από τας παρείας των ακροατών τα δάκρυα καφτά. Έπειτα εις έργον, αι εγγραφαί. Επί του δίσκου κατετίθεντο αι πατριωτικάί εισφοραί. Ο προσφέρων φιλούσε τον σταυρόν, την σημαίαν, το Ευαγγέλιον. Και ο Ματσούκας τους διένεμε χώμα ελληνικό. Γην ελευθέραν. Οι λαμβάνοντες έτρεμον εκ συγκινήσεως. Το ελάμβανον ως φυλαχτό. Αυτό ήτο η Ελλάς τους. Εις το εξής θα ζούσαν με την Ελλάδα τους. Ναι, υπό Άγγλους. Αλλ' η Ελλάς επί τέλους θα θαυματουργούσε. Καθένας που ελάμβανε το χώμα, μετεβάλλετο εις ένα πολεμιστήν της Ελευθερίας. Εις ένα μαχητήν του μέλλοντος. Αλλά και εισφοραί υπέρ του αγώνος εις αίμα. Κατάλογος συνδρομών υπέρ του στόλου. Αλλά και κατάλογος

εθελοντών υπέρ του στρατού. Υπέρ εκείνου πάσα ηλικία και παν φύλον. Υπέρ αυτού οι έφηβοι. Αλλ' όταν ενέγραψεν όλην την νεολαίαν ενός χωριού, εννενηκοντούτης γέρων ώφθη δακρύων κιτρινίζων και κάτι θέλων να είπη. Τον πήρε το μάτι του Ματσούκα και τον ερωτά:

- Τι θέλεις παπού;
- Να δύο λίρες! Γράψε με όμως κ' εμένα στο βιβλίο των εθελοντών μαζί με τ' άλλα παιδιά!

Μετά την δοξολογίαν και την πατριωτικήν λειτουργίαν, το Εθνικόν γεύμα εις την πλατείαν του χωριού, εις το μεσοχώρι. Όλοι εκεί. Ο παπάς επί κεφαλής. Ασματα εκκλησιαστικά. Και τραγούδια εθνικά. Πρωτοστατεί και εις τα δύο ο Ματσούκας. Από το τροπάριο: Τον νυμφώνα σου βλέπω, Σωτήρ μου κεκοσμημένον, εις τον Ύμνον της Ελευθερίας. Και από το «Χριστός Ανέστη», εις το «Καλλίτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή». Η φωνή του κυματώδης, μελωδική. Προ παντός, δε, χρωματιστική των λέξεων και των εννοιών...

...Ενίοτε επί τόπου εκτίζετο εκ του προχείρου ένα προσκυνητάρι με την ανάστασιν του Σωτήρος, συμβολίζον την ανάστασιν του Γένους. Και ο Ματσούκας έφευγε, πετούσε, αποχαιρετών:

- Καλή λευτεριά, παιδιά!».⁽²⁸⁾

Αυτά συνέβαιναν σχεδόν κάθε μέρα. Κάθε μέρα και σε νέο χωριό για να μη χαθεί πολύτιμος χρόνος. «Προτού ακόμη να χαθούν από τον ορίζοντα οι προπέμποντες αυτόν, εγλυκοχάραζον από το αντίθετον εκείνοι που θα τον υποδέχοντο εις το νέο χωριό. Έπρεπε να τους δη όλους ο εθνικός Μεσσίας». ⁽²⁹⁾ Τόσο πολύ είχε αφομοιωθεί ο Εθναπόστολος με την ψυχή της Κύπρου, ώστε σε κάποιο Συμπόσιο εμπνεύσθηκε τους παρακάτω στίχους:

«Δεν έπεσ' από τα σύγνεφα, δεν ήρθ' από το φεγγάρι:
Είμαι της Κύπρου γέννημα και τραγουδώ με χάρι:
Πότε θε νάρθη ένας καιρός μια ευλογημένη μέρα
Να ιδώ την Κύπρο αγκαλιαστή με τη γλυκειά Μητέρα!». ⁽³⁰⁾

Μια ημέρα, γράφει η εφημερίδα ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ, σε ένα πλούσιο χωριό προσποιήθηκε ότι έχει ανάγκη από χρήματα ο ίδιος. Αμέσως οι χωρικοί μάζεψαν 130 λίρες. Όταν τις είδε μαζεμένες, τις πήρε και γελώντας τις παραδίδει στον προύχοντα του χωριού λέγοντας: Και αυτές για την Πατρίδα και τον Στόλο!.⁽³¹⁾ Ακόμη ένα μουλάρι που του χάρισαν «διά να ταξιδεύη από χωριό εις χωριό, άμα που είδεν ότι το μουλάρι του είχε εκπληρώσει τον προορισμόν του, το επούλησε και αυτό και επρόσθεσε το αντίτιμον εις τας υπέρ του Στόλου εισφοράς». ⁽³²⁾

Στις αρχές του αιώνα έγινε στην Κύπρο μια κίνηση για μόνιμο επώνυμο, το οποίον να μεταβιβάζεται από παππού σε εγγονό, γιατί συνηθίζονταν τα παιδιά να παίρνουν το επίθετο από το βαφτιστικό όνομα του πατέρα τους, Νικολάου από το Νικόλας,

Χριστοδούλου από το Χριστόδουλος κ.λπ. Οι καθηγητές είπαν στους μαθητές του Παγκύπριου Γυμνασίου να πάρουν ένα επίθετο της δικής τους επιλογής. Πολλοί μαθητές επέλεξαν τότε το επίθετο «Ματσούκας».⁽³³⁾ Σε γιορτή, που οργανώθηκε προς τιμήν του, ο Ματσούκας ανέβηκε στη σκηνή με την Ελληνική Σημαία και απήγγειλε αυτοσχέδια ποιήματα. Στην ίδια γιορτή, οι μαθήτριες των παρθεναγωγείων του προσέφεραν, με τα χρήματα εράνου, που έκαναν μεταξύ τους, έναν μεγάλο ασημένιο σταυρό, με χαραγμένη τη φράση: «Αι παρθένοι της Κύπρου εις τον Ελληνικόν Στόλον».⁽³⁴⁾

Η Κύπρος από τη μία άκρη ως την άλλη αποθέωσε τον εθνικό τραγουδιστή. Η ανάμνησή του σώζεται σε πολλά μέρη της Κύπρου ακόμη μέχρι σήμερα. Ο ακούραστος ταξιδευτής εγκαταλείποντας την Κύπρο, έφερε μαζί του, εκτός από πλούσιες αναμνήσεις, συγκινήσεις, πατριωτικές χαρές και χρήματα για τον Στρατό και τον Στόλο.

Σκοπός του «απόστολου του Εθνικού μας Στόλου»⁽³⁵⁾ ήταν, όχι μόνο να μαζέψει όσο το δυνατόν περισσότερα χρήματα για τον Στόλο, αλλά και να ανάψει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη τη φωτιά του εθνικού πατριωτισμού εντός και εκτός της Ελλάδος, διότι και από τα δύο έχει ανάγκη η Πατρίδα. «Είναι ποιητής όχι μόνο στίχων, αλλά και έργων. Ποιητής πλοίων και ποιητής φιλοπατρίας».⁽³⁶⁾ Δεν αγωνίζομαι μόνο για τα χρήματα, λέγει: «Το χρήμα το υπέρ του Στόλου το παίρνω ως μίαν ανθοδέσμη από τους κήπους των ελληνικών καρδιών. Το χρήμα το υπέρ του Στόλου μας, μικρό ή πολύ, το συλλέγω ως είδος σφραγίδος επικυρώσης τον ΕΝΑ πανταχού Ελληνισμόν, ως ένα είδος συμβολαίου, το οποίον έχω την τιμή να συντάσσω εγώ ως συμβολαιογράφος με τους ανά διασπορά Έλληνας, συμβόλαιον διά του οποίου ορκίζεται ο Ελληνισμός να αγαπά την Ελλάδα, ορκίζεται η Ελλάς να αναστήση τον Ελληνισμόν».⁽³⁷⁾

Ποιητής, Στόλος, Χρήματα. Ο Σπύρος Ματσούκας αποκαλύφθηκε «ο Απόστολος Παύλος του Στόλου».⁽³⁸⁾ Μόνο από την Κύπρο «ο μυστηριώδης αυτός άνθρωπος»⁽³⁹⁾ εισέπραξε υπέρ του Στόλου 5.000 αγγλικές λίρες.⁽⁴⁰⁾ Από τα χρήματα αυτά έγινε η παραγγελία του αντιτορπιλικού, που βάφτισε «Κεραυνό».⁽⁴¹⁾ Συμβολικά δεν ήταν μόνο τα τραγούδια του ποιητή, αλλά και στα δώρα, που έκανε στην Πατρίδα, τους έδινε συμβολικά ονόματα, επειδή ίσως γνώριζε, σαν ποιητής, ότι τα σύμβολα καθοδηγούν τη ψυχή του λαού.

Όταν τέλειωσε το πρόγραμμα της περιοδείας του, ο Ματσούκας επέστρεψε στην Ελλάδα με το «ταγάρι» του γεμάτο, υπερήφανος για την υπηρεσία που προσέφερε στο Έθνος. Από τις άλλες περιοδείες του έφερε 200.000 φράγκα και από την Κύπρο 5.000 λίρες Αγγλίας. Ο Ματσούκας αισθανόταν πως δούλεψε γερά. Το ποσό για την εποχή εκείνη ήταν σημαντικό.

Η επιστροφή του από την Κύπρο στην Αθήνα χαιρετίστηκε με ενθουσιώδη υποδοχή. «Γύρισε από την Κύπρο ο Ματσούκας ενθουσιασμένος με την υποδοχή που του κάνανε και κάτω κ' έτοιμος, αφού λίγο ξεκουραστεί στην πατρίδα του, να εξακολουθήσει τα πατριωτικά του ταξίδια. Από την Κύπρο μάζωξε, απαγγέλλοντας τα τραγούδια του, εκατό χιλιάδες φράγκα για τον Εθνικό Στόλο, μα δεν είναι αυτό που τον ενθουσιάζει: ο

ενθουσιασμός του Ματσούκα κρατιέται από ψηλότερα, είναι καθαρά ποιητικός ενθουσιασμός, μη έχοντας καμμία σκέψη με τις χιλιάδες, ο αγνός ενθουσιασμός που γεννιέται στη ψυχή, όταν κανείς νοιώθει πως με τα λόγια του και με τες πράξεις του συγκινεί τις ψυχές κι όχι μονάχα τα κεμέρια.

– Πόσες χιλιάδες μας έφερες από την Κύπρο; τότε ρωτήσαμε τον Ματσούκα, αλλά η απάντησή του ήταν:

– Μη ρωτάς για χιλιάδες, αλλά για πατριώτες, γιατί πατριώτες έφτειανα κει κάτω.

Τον Ματσούκα τον είπαν Ελληνοπλάστη και του αξίζει στ' αλήθεια ο μεγάλος και βαρύς αυτό τίτλος».⁽⁴²⁾

Ο ίδιος αναφέρει τον παρακάτω διάλογο ,κατά την επιστροφή του από την Κύπρο: «Σα γύρισα από την Κύπρο, κάποιος Υπουργός μας, ξαπλωμένος στην πολτρώνα του και καπνίζοντας το πούρο του, με ρώτησε:

– Έλα, πες μας Ματσούκα, γλήγορα – γλήγορα, τι έφτειαξες, τι έδωσες...

– Δε χάλασα και δεν πήρα! Του αποκρίθηκα. Γιατί, ξέρεις σ' αυτόνα τον τόπο, όλοι κοιτάζουνε να χαλάσουν κι όλοι κοιτάζουνε ν' αρπάξουν τίποτε. Και σα βρεθεί ένας άνθρωπος που ούτε χάλασε, ούτε πήρε τίποτις, θαρρώ πως ο άνθρωπος αυτός έφτειαξε κάτι μεγάλο κ' έδωσε κάτι ακριβό στην πατρίδα του».⁽⁴³⁾

3. Συναγερμός του απόδημου ελληνισμού

Με τέτοιες εντυπώσεις και ανάταση ψυχής, ο Εθναπόστολος άφησε το νησί της λεβεντιάς και πήγε να επισκεφθεί τον ελληνισμό της Αιγύπτου, στις αρχές του 1902.⁽¹⁾ Μόλις έφτασε στην Αλεξάνδρεια, έγραψε στο Διευθυντή του ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΥ:

«Κύριε Διευθυντά!

Τραγουδιστής των αγίων παλμών της Πατρίδος μου και των πόθων της Μεγάλης Ελλάδος, ένα και μόνον προεθέμην ευγενή και τέλειον σκοπόν, την εξυπηρέτησιν της πατρίδος αδόλως. Προς τον σκοπόν αυτόν έτεινα τας δυνάμεις μου με την χάριν του Θεού, και ήδη πουλί ταξιδεμένο ευρίσκομαι εις τα άγια χώματά σας, όπως βαπτισθώ εις τα κύματα του αληθούς πατριωτισμού και της αγάπης, προς την γωνίαν εκείνην της Ελλάδος, που χάνεται εις τα βάθη των θαλασσών κάτω εκεί, νοσταλγούσα υμάς, των οποίων η ζωή υπήρξε ο ωραιότερος ύμνος δι' αυτήν.

Μεθ' υπολήψεως

Σπύρος Ματσούκας».⁽²⁾

Τη σημασία του ισχυρού Ναυτικού για τον Ελληνισμό είχαν αντιληφθεί πολύ καλά οι ομογενείς της Αιγύπτου, όπως φαίνεται από άρθρο με θέμα «Ζωτικώτατον Εθνικόν

ζήτημα ο Εθνικός Στόλος» της εφημερίδας ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ, στο οποίο μεταξύ άλλων περιλαμβάνονται και τα εξής:

«Μεγίστην, σπουδαιότατην, ιερωτάτην σημασίαν διά σύμπαν το ελληνικόν έθνος έχει του ζήτημα του εθνικού Στόλου. Η Ελλάς προώριεται να ζήση και θα ζήση, προώριεται να γένηται μεγάλη, ισχυρά, κραταιά, αφ' ού τοσαύτας δοκιμασίας σκληράς υπέστη και τω όντι θα γένηται. Αλλ' ει, τον σκοπόν και τον προορισμόν αυτής θα καταστήση, εάν εισέλθη το μάχιμον έθνος εις τα ξύλινα τείχη, ως είπεν ο Μέγας εκείνος Θεμιστοκλής... Εάν εγκαίρως και πριν ή σημάνη ο κώδων του κινδύνου προς διανομήν της πατρώας ημών κληρονομιάς, κατασκευασθώσι τα ξύλινα τείχη, και ώσιν έτοιμα να δεχθώσιν εις τα κύτη και τα καταστρώματα αυτών εκείνους, οίτινες θα αγωνισθώσι τον υπέρ της διασώσεως αγώνα...».⁽³⁾

Η εφημερίδα ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ τον παρουσίασε στους αναγνώστες της με το παρακάτω σχόλιο: «Αξίζει μιαν γωνίαν εφημερίδος, ο απρόοπτος αυτός τροβαδούρος του Εθνικού Στόλου, ο υπέρμαχος όλων των εθνικών συμφερόντων, ο αφελής ποιητής, όστις αγωνίζεται με στίχους διά τον ανδριάντα του Διάκου, διά την ανεξαρτησίαν της Κρήτης, διά τον οπλισμόν της Ελλάδος. Περίεργος, αρκετά αφελής, αρκετά πρωτογενής και αρκετά συμπαθής φυσικογνωμία, ο κ. Σπύρος Ματσούκας. Φυσιογνωμία αγωνιστού, φυσιογνωμία Έλληνας με μεγάλους μύστακας, με ζωντανούς οφθαλμούς, με κάτι τι παληκαριού εις το βλέμμα... η ιδέα αυτή του ποιητού, όστις αναλαμβάνει να περιέλθη το ελληνικόν, απαγγέλων τα τραγούδια του, χάριν του εθνικού στόλου, όστις, μη δυνάμενος να συνεισφέρει αμέσως τα χρήματά του, συνεισφέρει τα ποιήματά του, δίδει ό,τι πολυτιμώτερον έχει, τους στίχους του, δηλαδή, και την έμπνευσίν του, είνε εκτάκτως συγκινητική, όπως ήτο άλλως τε συγκινητική άλλοτε η ιδέα του να πωλήση άλλα του ποιήματα και άλλους στίχους υπέρ του ανδριάντος του Διάκου, δια τον οποίον συνεισέφερε αρκετά σοβαρόν ποσό. Επί τέλους, ο κ. Ματσούκας μας ενθυμίζει μεσαιωνικούς χρόνους, ιπποτισμούς, τροβαδούρους και μας ενθυμίζει εν γένει ευγενή πράγματα και μας αποδεικνύει ότι η ποίησης είνε καλή και διά κάτι άλλο, εκτός του να πλημμυρή χάρτην και να γεμίζει βιβλία και μας αποδεικνύει, επίσης παραδόξως, ότι οι ίαμβοι, καθώς και οι τροχαίοι, δύνανται εν ανάγκη νε μεταμορφωθούν εις κανόνια, εξαρτήματα πλοίων, τορπίλλαις και θωρηκτά. Ποίος προ του κ. Ματσούκα το υπωπτεύετο τούτο;».⁽⁴⁾

Τον σκοπό της επισκέψεως του Ματσούκα στην Αίγυπτο εξηγεί η εφημερίδα ΟΜΟΝΟΙΑ στους αναγνώστες της, με το παρακάτω σχόλιο: «Φιλοπατρίαν έχομεν οι Έλληνες, αλλά δεν είναι πολλοί οι αγαπώντες την Ελλάδα, ως αγαπά αυτήν ο Ματσούκας. Η ευγενής αυτού καρδιά δεν γνωρίζει όρια εις την προς την Πατρίδα αγάπην. Εις τον βωμόν ταύτης, ο ενθουσιώδης αιιδός θυσιάζει πάντοτε πρόθυμος και ακαταπόνητος την ησυχίαν αυτού και την περιουσίαν. Αι Αθήναι και ολόκληρος η Ελλάς εγνώρισεν τον αγρόν πατριώτην, τον ένθερμον ιδεολόγον, ως αφιλοκερδή υπηρέτην της Εθνικής Ιδέας. Ο Ματσούκας ήτο εκείνος, όστις κατά τον τελευταίον ημών πόλεμον υπεβλήθη εκουσίως εις βίον πλήρη στερήσεων, μεταβάς εις τα σύνορα

και ζητών, ως άλλος Τυρταίος, να εμψυχώση διά των εθνικών αυτού ασμάτων τους προμάχους της Πατρίδος. Τοιούτος είναι ο Εθνικός Βάρδος, ον φιλοξενούμεν από της προχθές και ον έφερεν εις την χώραν των Φαραώ ο αυτός πατριωτικός σκοπός, όστις ωδήγησεν αυτόν και εις την νήσον του Μίνωος...».⁽⁵⁾

Στην Αλεξάνδρεια, ο Εθναπόστολος συναρπάζει τους απόδημους Έλληνες, αφυπνίζει τις συνειδήσεις και «συζευγνύων τας ευγενεστέρας της καρδίας ορμάς, εισήγαγε την φιλοπατρίαν»⁽⁶⁾. Στις ελληνικές εφημερίδες δημοσιεύονται ποιήματά του:

«Σε σε γλυκειά Πατρίδα μου
Ο κάθε λογισμός μου
Η νύχτες και τα δειλινά
κι η χαραυγές του κόσμου
.....».⁽⁷⁾

Σε μια πρόσκλησή του προς τους ομογενείς, απευθύνει τα παρακάτω λόγια:

«Εις το θέατρον, όπως οι αρχαίοι προπάτορές σας έλθετε, ω τέκνα της Μεγάλης Ελλάδος. Εκεί, μικρός εγώ και αδύνατος, αλλ' απτόητος και χαλύβδινος και γεμάτος ελπίδες, θα σας χαιρετίσω εξ ονόματος της αγίας Μητρός μας, της Ελλάδος.

.....

Η χάρι μόνο του Θεού τη δύναμι μου δίνει,
Για το σκοπό τον άγιο να παίρνω ελεημοσύνη
Για το σκοπό που στάθηκε όνειρο αγνό και θείο,
Και θα μας γράψη στο τρανό Ελληνικό βιβλίο.
Καράβια μόνο αδέρφια μου βλέπουν παντού τα μάτια
Κι' άρμενα μεσ' τα πέλαγα και ξάρτια και κατάρτια
Και δόξα στη Ελληνική σημαία απλωμένη
Και μέρες αλησμόνητες και μέρες τιμημένες
Σπυρίδων Ματσούκας».⁽⁸⁾

Μετά την Αλεξάνδρεια και το Κάιρο, «ο πατριωτικός ποιητής ανεχώρησεν εις Μανσούραν, όπως συνεχίση την υπέρ του εθνικού στόλου ευγενή δράσιν του »⁽⁹⁾, η παροικία της οποίας «θα διέλθη στιγμάς πατριωτικών συγκινήσεων χάρις εις τον φιλόπατρην και ενθουσιώδη ποιητήν... όστις θα απαγγείλη τα πατριωτικά του ποιήματα εν εσπερίδι ης το προιον θα σταλή εις το Ταμείον του Εθνικού Στόλου... προεικάζεται λαμπρά υπό πάσαν έποψιν η επιτυχία της εσπερίδος, γενναίον δε το εισπραχθησόμενον ποσόν... ».⁽¹⁰⁾

Ακολουθεί το Ζαγαζίκ, στο οποίο «η ποιητική εσπερίς, ην έδωκεν υπέρ του εθνικού στόλου το εμπνευσμένον τέκνον των ελληνικών ορέων, διήγειρε μέγαν ενθουσιασμόν, απέβη δε αρκούντως προσοδοφόρος, διότι το εκ ταύτης εισπραχθέν χρηματικόν ποσόν ανήλθεν εις 1400 περίπου φράγκα ...».⁽¹¹⁾

Μετά το Ζαγαζίκ ο ποιητής πηγαίνει στο Πορτ - Σάϊδ όπου «ενθουσιωδέστατα εγένετο δεκτός υπό της ελληνικής παροικίας».⁽¹²⁾ Στο θέατρο «Ελδοράδο» δίνει ποιητική εσπερίδα, «καθ' ην πάσα ελληνική καρδιά ηλεκτρίσθη υπό των πατριωτικών ασμάτων, άτινα απήγγειλε και ετραγώδησεν ο ποιητής και ο ενθουσιασμός του ακροατηρίου ήτο απερίγραπτος... αι καθαράι εισπράξεις έφθασαν τα 1600 φράγκα. Το ποσόν τούτο, Επιτροπή, ήτις ανέλαβε τα της εσπερίδος, θέλει διαβιβάσει καταλλήλως εις τον επί των Ναυτικών Υπουργόν...».⁽¹³⁾ Η Επιτροπή παρέδωσε στον πρόεδρο της Κοινότητας Γ. Κορώνη «το εκ ταύτης καθαρόν προϊόν εκ φράγκων 1565, ίνα διαβιβάση αυτό εις το εν Αθήναις Ταμείον του Εθνικού Στόλου. Ο κ. Κορώνης διαβίβασε τα χρήματα δι' επιταγής του εν Πορτ – Σάϊδ υποκαταστήματος του Κρεδί Λυωνναί και δι' ωραιάς επιστολής συνεχάρη τα μέλη της επιτροπής δια τον φιλοπάτριδα αυτών ζήλον...».⁽¹⁴⁾ Ο Υπουργός Ναυτικών, Ν. Κόρπας, απηύθυνε στον Ματσούκα επιστολή, στην οποία περιλαμβάνονται τα εξής: «...Διά την κατ' εξοχήν ταύτην ανά την μεγάλην πατρίδα περιοδείαν σου, την υπό τοςάυτης επιτυχίας στεφομένην, σοι εκφράζω τα εγκάρδια και θερμά μου συγχαρητήρια και σε προτρέπω ολοψύχως, όπως εξακολουθείς μετά του αυτού ενθουσιασμού το πατριωτικό σου έργον, βέβαιος ων, ότι η πατρίς δεν λησμονεί τα ενθουσιώδη και γενναία αυτής τέκνα, πέποιθα δ' ότι εντός ολίγου αποδειχθήσεται τούτο εμπράκτως. Σε συγχαίρω και πάλιν, όλος Σος Ν. Κόρπας».⁽¹⁵⁾

Από το Πορτ – Σάϊδ ο Ματσούκας επιστρέφει στην Αλεξάνδρεια. Προγραμματίζεται η τελευταία του εσπερίδα στο θέατρο των Αδελφών Μομφεράτου «ης το προϊόν θα είνε ως γνωστόν προορισμένον διά το ταμείον του εθνικού μας στόλου. Προκειμένου περί τοιούτου σκοπού, πάσα παρακίνησης και προτροπή προς τους Έλληνας, όπως φανώσι γενναίοι πατριώται, προσερχόμενοι και κατακλύζοντες το θέατρον, είνε νομίζομεν όλως περιττή...».⁽¹⁶⁾ Την ίδια μέρα που δόθηκε η αποχαιρετιστήρια εσπερίδα (10 Αυγούστου 1902), σχόλιο εφημερίδας προέβλεπε ότι «εις εθνικήν εορτήν θα μεταβληθή η αποχαιρετιστήριος εσπερίς του φιλοπάτριδος ποιητού κ. Σπυρίδωνος Ματσούκα, όστις «εισήγαγε την φιλοπατρίαν εις την ποίησιν και την ποίησιν εις την φιλοπατρίαν» και έσχε την θαυμασίαν έμπνευσιν να ενώση την ποιητικώτεραν ιδέαν προς τον αγιώτερον σκοπόν...».⁽¹⁷⁾

Η αποχαιρετιστήρια εσπερίδα του Ματσούκα στην Αλεξάνδρεια άφησε εποχή. Δημοσιογράφος μας μεταφέρει το κλίμα των ημερών που ακολούθησαν την εσπερίδα. «Διατελούμεν εισέτι υπό την συγκίνησιν της αποχαιρετιστηρίου ποιητικής εσπερίδος του φιλοπάτριδος ποιητού κ. Ματσούκα, της δοθείσης προχθές εν τω θεάτρω των αδελφών Μομφεράτων... Όλοι οι θεαταί όρθιοι επευφήμουν και χειροκρότουν, υγροί δ' ήσαν πάντων οι οφθαλμοί. Τιμή εις τον ποιητήν, όστις διήγειρε προχθές τοιαύτας πατριωτικάς συγκινήσεις και μετέδωκεν εις τους σκεπτικώτερους την ελπίδα περί του μέλλοντος, ήτις θερμαίνει την ευγενή του καρδιαν. Ο ποιητής εκλήθη και επανεκλήθη εις την σκηνήν ανευφημούμενος και χειροκροτούμενος και, όταν εις το τέλος ανέκραξεν: «Αδελφοί μη λησμονήσετε το Στόλο», ως εκ συνθήματος αντήχησαν κραυγαί «ουδέ εσένα θα λησμονήσωμεν». Και πράγματι, αλησμόνητος θα μείνη παρά

πάσι τοις εν Αιγύπτω Έλλησιν η συμπαθής μορφή του ποιητού, όστις διήλθε τας ελληνικάς παροικίας και εσάλπισε το πατριωτικόν σάλπισμα και υπέμνησεν εις όλους την πατρίδα και το προς αυτήν καθήκον...».⁽¹⁸⁾

Το όνειρό του είναι τώρα ο απόδημος ελληνισμός της Αμερικής.⁽¹⁹⁾ Η χώρα αυτή φιλοξενεί το μεγάλο στοιχείο του απόδημου ελληνισμού και μπορεί να βοηθήσει στην ανόρθωση της πατρίδος. «Γυμνάζει το σώμα του και την ψυχή του διά το υπερωκεάνειο ταξείδι. Αντλεί δυνάμεις από τα εωθινά ρόδα του Πάρνηθος και τα εσπερινά του Υμηττού. Διά να γεμίση με αυτά την ψυχήν του. Και έπειτα να τα μεταδώση εις τους μεγάλους πατριώτας Έλληνας της Αμερικής. Εις τους νοσταλγούντας Ελλάδα. Εις τους διψώντας και πεινώντας πατρίδα. Και εις τους πέμποντας κάθε πρωί το φίλημά των εις αυτήν. Και κάθε μήνα τας οικονομίας των...».⁽²⁰⁾ Σχεδιάζει το υπερωκεάνειο ταξίδι του ύστερα από πρόσκληση που του απηύθυνε η « Πανελλήνια Ένωσις». Τους στέλνει το πρώτο γραπτό του μήνυμα:

«Ξενιτευμένοι μου Αδελφοί.

Για το κάλεσμά Σας το τιμητικό Σας ευχαριστώ μέσα απ' την ψυχή μου. Ο νους μου αυτή τη στιγμή και η καρδιά μου δεν μπορούν να βγάλουν, παρά δύο στίχους, που τους στέλνω τώρα να σκίσουν τους ωκεανούς και να σας χαιρετίσουν πριν νάρθω.

Ο αδελφός σας
Σπύρος Ματσούκας

Ιδού και το ποίημά του

Θα νάρθω

Το μαύρον Ωκεανό θα τον περάσω

Νάρθω σε σας αδέρφια μου γλυκά,

Βροντόφωνα να τραγουδήσω να σωπάσω

Ύστερα μέσα στη θερμή σας αγκαλιά».⁽²¹⁾

Ο Στέφανος Μαρτζώκης, για την αναχώρησή του στην Αμερική έγραψε την 1^η Μαΐου 1909:

«Τρέχε, σεμνό Ελληνόπουλο,

Στης νειότης την πλημμύρα

Κι' όπου πηγαίνεις σκόρπιζε

της λεβεντιάς τα μύρα.

Βγαίνουν βαθειά αφ' το στήθος σου

Τα φλογερά τραγούδια,

Ως βγαίνουν τα λαλούδια
Στα ολόδροσα βουνά».⁽²²⁾

Τον Ιούνιο του 1909 αναχώρησε για την Αμερική. Απευθύνεται στους ομογενείς με τα παρακάτω λόγια: «...Και τώρα τρέχω νύχτα μέρα με τον Σταυρό στα χέρια και με την Σημαία και ζητώ να ιδώ τα αγαπημένα μου αδέρφια και τον κόσμο που τραγουδώ και τον κόσμο που αγαπώ... Θέλω να Σας ιδώ. Θέλω να Σας ομιλήσω. Θέλω να ειπώ μαζί Σας τον πόνο μου, τον πόνο της Πατρίδος μας. Μαζί Σας ονειρεύομαι την πατρίδα Μεγάλην: δείξτε τούτος εις τον τραγουδιστήν δι' έργων... Με δυο λόγια κάνατε και Σεις, ό,τι έκαναν οι πατέρες Σας και οι Μανάδες Σας και τα' αδέρφια Σας και όλοι οι ιδικοί Σας, από τους οποίους θα σας δώσω απόψε το ιερόν φίλημα».⁽²³⁾ Σε άλλο μήνημά του προς τους ομογενείς γράφει: «...Θα περάσω από τα εργαστήριά σας, θα σας συναντήσω στο δρόμο μόνους και όλους μαζί. Θα σας ξυπνήσω το μεσονύκτιον εκεί που θα κοιμάσθε... θα σας είπω κάτι στ'αυτί, θα ιδήτε ένα δάκρυ, και μέσα σ' αυτό μια πληγωμένη Πατρίδα. Αν δεν δύνασθε να προσφέρετε τίποτε, δεν πειράζει: η πατρίδα μας δεν αναγκάζει κανένα. Σας θέλω από σίδηρο και από ατσάλι εις την θέσιν σας...».⁽²⁴⁾

Η υποδοχή, που του έκαμαν οι ομογενείς, ήταν συγκινητική. Στην πρώτη εσπερίδα του, ο Ματσούκας «τυλιγμένος στην μεταξωτή κυανόλευκο σημαία μας, την οποία φέρει μαζί του όταν ταξιδεύει, και με τον βαρύν ασημένιο σταυρό στα χέρια του έκαμε την θριαμβευτικήν του είσοδον εις την πελωριάν και πλήρη αίθουσαν του Grand Central Palace, υπό τους ήχους της μουσικής παιανίζουσής τον εθνικόν ύμνον και ανήλθε κατ' ευθείαν σοβαρός και μέχρι δακρύων συγκεκινημένος επί της εξέδρας, οπόθεν η αδελφικιά του γλυκειά φωνή ήρχισε να εισχωρή ως ζωογόνος εις τα ότα των ακροατών του».⁽²⁵⁾

Η εφημερίδα ΑΘΗΝΑ σε σχόλιό της γράφει για τα δώρα του Ματσούκα στους ομογενείς: «...Ας είνε ευλογημένη η έμπνευσις της προσκλήσεως. Ας είνε ευλογημένη του πόντου η αύρα που μας τον φέρει. Με πόσας συγκινήσεις, με πόσους παλμούς, με πόσα όνειρα, με πόσην τρυφερότητα ψυχής και καρδιάς μας έρχεται ο εθνικός μας βάρδος! Και φανταστήτε τον εν μέσω της ηθικής και εθνικής ατμοσφαιρας της Ν.Υόρκης, φανταστήτε τον εν μέσω του Σικάγου. Φέρει σάκκον γεμάτων από ιερόν χώμα της Ελλάδος, γεμάτων από τα δάκρυα, από τους πόθους, από τας ελπίδας της μητροπόλεως προς τα ξενιτευμένα της τέκνα περιεπλανήθη εις τα δάση της Ελλάδος και εγέμισε τα στήθη από τον βογγητόν των, όστις είνε το πνεύμα της πατρίδος, το οποίον έρχεται να μεταδώσει εις τέκνα της...».⁽²⁶⁾

Ο Ματσούκας αρχίζει το προσκλητήριό του για ένα καινούργιο ξεκίνημα:

«Αδελφοί μου,

Σαλπίζω το γλυκοχάραμα της «Νέας Γενεάς» επάνω σ' έναν Παρνασσό αθάνατο αυτοπεποιθήσεως και εθελουσίας... Και σαλπίζω στους Έλληνες τη χαραυγή της «Νέας

Γενεάς» για να μάθουν, για ν' ακούσουν και να μελετήσουν βαθιά το ξύπνημα το μεγάλο της φυλής μας...».⁽²⁷⁾

Στους ομογενείς ο Ματσούκας κάνει το γνωστό τον σκοπό του ταξιδιού του με τα παρακάτω λόγια: «...Δεν ήλθα να ζητιανέσω... Ήρθα παιδιά, να σας χαιρετήσω αδερφικά και να σας συμβουλέσω πατρικά, για την Πατρίδα που χάνεται».⁽²⁸⁾ Η Εθνική δράση του Ματσούκα αναγνωρίζεται από όλους. Σε σχόλιο εφημερίδος αναφέρεται ότι ο «Ματσούκας είχε τα μέσα να εύρη εις την Ελλάδα μίαν θέσιν όπως ευρίσκουν τόσοι άλλοι. Δεν ηθέλησε και εβγήκεν έξω με μίαν Σημαίαν της Πατρίδας και με ένα Σταυρόν της Πίστης. Και εγύρισε χωριά και χώρες ακούραστος οδοιπόρος. Και εσκόρπισεν όλους τους πόθους ως στίχους, τους οποίους έψαλεν εις το Έθνος. Και εμάζευσε δέκα χιλιάδες λίρες διά το ταμείον του Εθνικού Στόλου και εμάζευσε χρήμα διά την Άμυναν και μαζεύει τώρα διά την πυροβολαρχίαν...».⁽²⁹⁾

Ο ελληνισμός της Αμερικής είχε διαίσθηση για τη μεγάλη εξόρμηση της φυλής που έγινε με τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-13 και ότι υπήρχε ανάγκη εξοπλισμού με κανόνια και καράβια. «...Όταν ήρχισε ο έρανος του πολεμικού», γράφει σε χρονογράφημά του ο Ατλαντικός στην εφημερίδα ΑΤΛΑΝΤΙΣ, «ελέγαμεν να το προσφέρωμεν εις την πατρίδα διά τους Ολυμπιακούς Αγώνας. Σήμερα, η φωνή της ανάγκης μας λέγει, ότι την εποχή εκείνην θα έχωμεν αγώνας, όχι εις το Στάδιον των Αθηνών, αλλ' εις τα σύνορα και το Αρχιπέλαγος. Διά τους αγώνας αυτούς χρειάζονται κανόνια και καράβια...».⁽³⁰⁾

Και ο ελληνισμός της Αμερικής πρόσφερε για κανόνια και καράβια. «...Αύρα πατριωτική και ζωογόνος πνέει από του Ατλαντικού μέχρι του Ειρηνικού, απανταχού δε ένθα παροικούσιν οι Έλληνες της Αμερικής, αμιλώνται τις να πέμψη περισσότερα διά τας Εθνικάς ανάγκας. Η εξέγερσις αυτή του φρονήματος...».⁽³¹⁾

Σε επιστολή ομογενών της Αμερικής προς τον Σπύρο Ματσούκα αναφέρεται: «...Και μόνος συ ο Σπύρος ο μέγας και προορατικός Ματσούκας, προείδες, ότι αι λόγχοι και το ξύλινον τείχος είναι εκείνα δι' ων θα δυνηθή ο ελληνισμός να κατασυντρίψη τας κεφαλάς των βαρβάρων εχθρών μας...».⁽³²⁾ Σε άλλη επιστολή, ομογενείς του γράφουν: «Αδελφέ μας Σπύρο. Μετ' απεριγράπτου χαράς παρακολουθούμεν το ιερόν έργον σας υπέρ της μητρός μας. Έχομεν πλήρη την πεποίθησιν ότι θα έλθη ταχέως εις πέρας... Θάρρει, διότι ολόκληρος ο Ελληνισμός είναι μεθ' υμών. Θάρρει και έσο βέβαιος ότι τετιμημένον στέφανον παρά της μητρός μας θα λάβης. Χαίρε αληθής στρατιώτα του καθήκοντος...».⁽³³⁾ Άλλος ομογενής εκφράζει τη λύπη του, επειδή δεν συναντήθηκαν στη Βοστώνη και γράφει: «...θα ησθανόμην ευχαρίστησιν να κάμω και προσωπικώς την γνωριμίαν του Τυρταίου της Νέας Γενεάς και να τον συγχαρώ διά τον φλέγοντα τα στήθη του πατριωτισμόν και την μεγάλην του δύναμιν, όπως τον μεταδώση μετά τοσαύτης θερμότητος απανταχού εις ξένην γην, όπου πάλλει η ελληνική καρδιά...».⁽³⁴⁾ Σχόλιο εφημερίδος παρουσιάζει τον Ματσούκα να αντιπροσωπεύει «εν όλη τη ευγενεία της την ελληνική ψυχήν, τα ελληνικά ιδεώδη και τον έμφυτον εις τον Έλληνα πατριωτισμόν, τον οποίον αναζωπυρεί ως άλλος Ρήφας

Φεραίος με τα τραγούδια του, με τους λόγους του τους εμπνευσμένους... Αλλ' εχρειάσθη είς Ματσούκας, όπως μας δώση ζωήν, όπως μας εμπνεύση, είς Ματσούκας, εις του οποίου τα στήθη πάλλει η ελληνική καρδιά, και τον Ματσούκαν αυτόν τον εθνικήρυκα του Ελληνισμού, τον έχομε εδώ μαζί μας...».⁽³⁵⁾

Με τον ζεστό λόγο του, τον γεμάτο Ελλάδα και ανθρωπιά, συγκινεί, ενθουσιάζει, παρασύρει. Ξεκλειδώνει αμπαρωμένες καρδιές και χρηματοκιβώτια.⁽³⁶⁾

«Απ' τον αφρό της θάλασσας
θε νάβγη ένα καράβι
κι' απ' τον καπνό του μπαρουτιού
Το βροντερό κανόνι.
Για να χαρούν οι ελεύτεροι
Και να γιορτάσουν σκλάβοι
Τη Δόξα της πατρίδος μας
που θα τους στεφανώνη».⁽³⁷⁾

Ο Βλάσης Γαβρηλίδης, διευθυντής της εφημερίδας «Ακρόπολις», γράφει: «Ο Ματσούκας είναι ο Απόστολος Παύλος του Στόλου»⁽³⁸⁾ Άλλος ανταποκριτής εφημερίδος σημειώνει: «...Ο Ματσούκας είναι ο ισόβιος κληρωτός της στρατευόμενης Ελλάδος. Είναι ο Τυρταίος μιας νέας εποχής, από την οποία θα βγούν εκδικητάι που θα αναστήσουν την Ελλάδα... Αποκαλυφθήτε και αγκαλιάσατέ τον στο διάβα του, Έλληνες...»⁽³⁹⁾. Εφημερίδα σε σχόλιό της τονίζει: «...Ο Ματσούκας πρέπει να φέρη εις πέρας το έργον του διά την ναυπήγησιν του σκάφους της Νέας Γενεάς, και θα το φέρη εις πέρας υπό τας ευλογίας του Θεού της Πατρίδος και με την συνδρομήν των Ελλήνων της Αμερικής».⁽⁴⁰⁾

Αληθινά το «ταγάρι της Μάνας» γέμιζε δολλάρια χάρη στην προθυμία των ομογενών και το μυστικό του Σπύρου Ματσούκα να κάνει το χέρι να προσφέρει. Δύο ολόκληρα χρόνια έμεινε στην Αμερική ο Ματσούκας. Ο Γ. Σουρής παρουσίασε το ταξίδι του με τους παρακάτω στίχους:

«Ματσούκας τώρα βρίσκεται μες στην Αμερική.
Ματσούκας ετραγούδησε βροντόφωνος κι εκεί,
και για την σχολή του Μαρτίου, της Λαύρας την ημέρα,
με τη γαλάζια πρόβαλε φουστανελλάς χιονάτος,
Κι' ομογενής αληθινός δεν έμειν' εκεί πέρα,
χωρίς να τρέξει με θερμόν Ματσουκισμόν γεμάτος
και στου Ματσούκα τ' όνειρο δίδοντας όλοι σάρκα
εγέμισαν δολλάρια μία μεγάλη βάρκα».⁽⁴¹⁾

Το ταξίδι του στην Αμερική χάρισε στην Ελλάδα το αντιτορπιλικό «Νέα Γενεά», την πυροβολαρχία «Νέα Γενεά»⁽⁴²⁾ και τρία αεροπλάνα.⁽⁴³⁾ Τι εσήμαινε για τον ποιητή «Νέα Γενεά»; Ο ίδιος, όταν παραγγέλθηκε το πλοίο γράφει στις 5 Ιουλίου 1912: «Προς τους Έλληνας της Αμερικής»: «Αδέρφια μου! Το πλοίο παρηγγέλθη. Κι' αυτό σημαίνει στην γλώσσα της τιμής και του καθήκοντος: Το πλοίο πρέπει να πληρωθή... Όχι πλέον ύβρεις, όχι πλέον περιφρονήσεις. Όχι πλέον εξευτελισμούς! Αυτό σημαίνει το ελπιδοφόρο όνομα «Νέα Γενεά»... Το πλοίο παραγγέλθη! Σημαίνει: η Ελλάς υπολογίζεται εις ναύτας γεμάτους από ζωήν και αυταπάρνησιν και αυτοθυσίαν... Μαζί με τα χρήματα που θ' αρχίσετε να στέλνετε απ' ευθείας εις την Κυβέρνησιν της Πατρίδος, για ν' αποπληρώσωμε το πλοίο της «Νέα Γενεάς», πρέπει να ετοιμάζετε και τις ψυχές και τα σώματά σας για την υπηρεσία και τη δράση του πλοίου...»⁽⁴⁴⁾

Όταν τον επαινούσαν για το πλοίο, απαντούσε, ότι το πλοίο αυτό δεν το έφτιαξε ο ίδιος, αλλά είναι των ξηνητεμένων Ελλήνων της Αμερικής: «Είπα εκεί πέρα ότι το βαπόρι αυτό δεν είναι εκατό ή χιλίων ανθρώπων: είναι βαπόρι του Ελληνισμού και πρέπει να το κάμουν οι Έλληνες της Αμερικής!...»⁽⁴⁵⁾

Για τις υπηρεσίες τους αυτές η Πατρίδα του απένειμε τον Χρυσό Σταυρό του Σωτήρος.⁽⁴⁶⁾ Το 1910, ενώ ήταν στην Αμερική, προτείνεται η υποψηφιότητά του ως βουλευτή του Νομού Φθιωτιδοφωκίδος. Η άρνησή του να δεχθεί την υποψηφιότητα δεν εμπόδισε τους συμπατριώτες του να τον εκλέξουν βουλευτή.⁽⁴⁷⁾ Στον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο έγραψε: «Δεν έρχομαι, αλλά και δεν παραιτούμαι. Τάξτε με παρόντα νοερώς παρά το πλευρόν σας [...] Αφήστε την θέσιν κενήν και γράψτε την λέξιν Ματσούκας [...] Θα είμαι παρών. Θα είμαι τραγουδιστής και πρωτοψάλτης των μεγάλων σας σκέψεων και των δυνατών αποφάσεων και της θερμότερης αφοσιώσεως προς την ανόρθωσιν της Πατρίδος».⁽⁴⁸⁾

Η θέση του κρατήθηκε κενή μέχρι να επιστρέψει από την Αμερική. Η ορκωμοσία του στη Βουλή έγινε με μεγαλοπρέπεια. Ο Ματσούκας προσήλθε με φουστανέλλα και οι φίλοι του «εύρον άτοπον εν μέσω τόσων πανταλονίων της μόδας να εμφανισθή μια φουστανέλλα, έστω και μη λερή». Σε ερώτηση συμπατριώτη του, γιατί πήγε με φουστανέλλα και θα γελάσει η Βουλή, απήντησε: «Αν δεν ήταν παραγκωνισμένη εις τον τόπο μας η φουστανέλλα, δεν θα ήτανε λησμονημένη η ιστορία μας».⁽⁴⁹⁾

Τη μετριοφροσύνη και τη σεμνότητα του ποιητή χαρακτηρίζει ο λακωνικός διάλογος με τον διευθυντή των ναυπηγείων Vulkan, κ. Γιούστους Φλωρ, στον οποίο, όταν του ζήτησε φωτογραφία για να την τοποθετήσει στο αντιτορπιλικό «Νέα Γενεά», που ναυπηγήθηκε με τα χρήματα που μαζεύτηκαν από τους εράνους του, απήντησε: «Εμείς οι Έλληνες, όταν κάνομε τίποτε για την Πατρίδα, το λησμονούμε αμέσως».⁽⁵⁰⁾

4. Ο Σπύρος Ματσούκας στους Βαλκανικούς πολέμους.

Με την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων ο Σπύρος Ματσούκας βρίσκεται στις πρώτες γραμμές του πολέμου κοντά στον Στρατό.⁽¹⁾ Αυτή τη φορά ζήτησε και έγινε σαλπικτής.⁽²⁾

Μαζί λοιπόν με τον στρατό, ο ποιητής μας, «εμπνέων, ενθουσιάζων, εγκαρδιών και πολεμών».⁽³⁾ Οι στίχοι του αντηχούν παντού, καθοδηγούν και εμπνέουν το στρατό. Οι στρατιώτες μας τον ονόμασαν «ο άγιος της μάχης», γιατί παρευρισκόταν πάντοτε κοντά τους, ως σύντροφος, ως ψυχαγωγητής στις δοκιμασίες των μαχών, ως ποιητής. Ήταν πάντα ανάμεσα σε όλους.⁽⁴⁾

Ας παρακολουθήσουμε πώς περιγράφει δημοσιογράφος της εφημερίδας «Ακρόπολις» τον Ματσούκα στις μάχες των Βαλκανικών πολέμων: «...Η διμοιρία κάποτε στέκεται. Οι άνδρες της πέφτουν πρηνηδόν. Μόνον εκείνος ο ωραίος άνδρας στέκεται όρθιος. Κάτι λέγει εις τους άνδρας, κινεί τα χέρια του, κτυπά το στήθος του ανασηκώνει το κεφάλι του. Να! Τώρα πυροβολεί ολόρθος. Μπαμ!...».⁽⁵⁾ Και συνεχίζει την περιγραφή ο δημοσιογράφος: «...βλέπω να ξεπροβάλλη από μια πλαγιά του βουνού μας ένας πανύψηλος πολίτης – στρατιώτης, που τον επερνούσες, όπως ήταν ντυμένος, σαν ευγενή ιππότη του μεσαίωνα, σαν Φραγκοσταυροφόρο. Κοντό βελούδινο παντελόνι, χωμένο στις υψηλές πορτοκαλλίες μπόττες και βελούδινο πτυχωτό σακκάκι ζωσμένο με φυδεκλήκια, σκωτζέζικος κούκος, ένα τουφέκι στον ώμο και ένας μεγάλος σάκκος κρεμασμένος στα πλάγια...».⁽⁶⁾

Οι εφημερίδες δημοσιεύουν και άλλα περιστατικά από την πολεμική δράση του Ματσούκα. «...Χθες όλην την ημέραν επολεμούσε. Την νύχτα άγρυπνος μαζί μας και τώρα, αντί να ξεκουρασθή, έρχεται να συνεχίση τη δουλειά του. Χθές ο πολεμιστής. Τώρα θα είναι ο τραγουδιστής, ο ραψωδός, ο τροβαδούρος...» «Παιδιά μου» τους λέγει, «εύγε σας, μπράβο σας. Επολεμήσατε για την πατρίδα σας σαν λεοντάρια, σαν Έλληνες... Η πατρίδα θέλει δουλειά...».⁽⁷⁾ Και τώρα ο Σπύρος αρχίζει να τραγουδά «το γλυκό του εκείνο τραγούδι, που λέει πόσο γλυκό είναι το βόλι στον πόλεμο».⁽⁸⁾

Κάποτε ρωτήθηκε ο Ματσούκας:

– «Πες μου μωρέ Σπύρο, αλήθεια, χθές φοβήθηκες καθόλου; Και το καλό το παλληκάρι γελώντας παιδιάστικα του απαντά:

– Μη μ' ερωτάς Μήτσο γι' αυτό το πράγμα που το ξεύρεις καλύτερα από μένα. Και είναι δυνατόν να μη φοβήθηκα; Ήλθαν στιγμές που είχα πειά παραδώσει την ψυχή μου εις τον Θεό. Μα έπρεπε να δώσω το παράδειγμα. Τρέμε, έλεγα στο κορμί μου, εγώ δεν φοβάμαι. – Θα κάτσω εδώ. – Θα στέκομαι ολόρθος και βλέποντάς με οι στρατιώται πέρναν θάρρος...».⁽⁹⁾

Ο ίδιος ο ποιητής γράφει: «Αφού έβαναν στο πλοίο της Νέας Γενεάς τους ναύτες και πήγαν για τα Δαρδανέλλια και με την πυροβολαρχία της Νέας Γενεάς ακολουθούσα τις μάχες από Σαραντάπορο στην Κρέσνα και την Τσουμαγιάν...».⁽¹⁰⁾ Στη Θεσσαλονίκη εισήλθε από τους πρώτους, μαζί με τον καλλιτέχνη Ροϊλό, τον οποίο είχε συναντήσει στα Γιαννιτσία: Από τα Γιαννιτσία ξεκίνησαν μαζί για τη Θεσσαλονίκη.⁽¹¹⁾ Στη συνέχεια, ο ποιητής μας φεύγει για την Ήπειρο. Ο Διοικητής της 2ας Μεραρχίας, Υποστράτηγος

Κ. Καλλάρης, τον αποκαλεί σε επιστολή του στις 13 Ιανουαρίου 1913⁽¹²⁾ «ένθερμο πατριώτη» και του γράφει να δεχθεί «τον θαυμασμόν μας και την αγάπην μας διά τας πολυτίμους σου υπηρεσίας, συ, ο οποίος εθέρμανες το σώμα, αλλά προπαντός εθέρμανες την ψυχήν του στρατιώτου με το τραγούδι σου και την καρδιά του με το τουφέκι σου».⁽¹³⁾

18 Φεβρουαρίου στο Χάνι Εμίν – Αγά. Τα τραγούδια του τα κάνει κονιάκ στα παγωμένα βουνά της Ηπείρου. «Εμφανίζεται και ο Ματσούκας», γράφει η Θάλεια Φλωρά-Καραβία, «φορτωμένος μπουκάλια κονιάκ, και τα μοιράζει «στα παιδιά». Τα τραγούδια του τα έκαμε κονιάκ, γιατί τώρα χρειάζονται δυναμωτικά και θερμαντικά επάνω στα παγωμένα βουνά και οι στρατιώτες που τον γνωρίζουν και τον αγαπούν όλοι, τον περικυκλώνουν, και τα λόγια του μετατρέπονται σε στίχους και θούρια ενθουσιαστικά, κάμνει σπονδάς σ' ένα κανόνι από την πυροβολαρχία την προωρισμένη για την «καταδίωξι» του εχθρού...».⁽¹⁴⁾

Το πρωί της άλλης μέρας άρχισε η μονομαχία του πυροβολικού. «Έξαφνα ακούονται φωνές, ζητωκραυγές, τραγούδια: είνε πάλιν ο Ματσούκας που χαιρετά τα ευζωνάκια που φεύγουν...».⁽¹⁵⁾ Στον δρόμο της Φτελιάς ένα άλογο τον χτύπησε και δεν μπορούσε να περπατήσει.⁽¹⁶⁾ Τρέχοντας με αυτοκίνητο προς τον δρόμο των Ιωαννίνων «ενθουσιασμένος ο Ματσούκας άνοιξε τα χέρια του, τα εσήκωσεν υψηλά, σαν να ήθελε ν' αγκαλιάσει τον ουρανό, τα βουνά, όλη την Ήπειρο, τη Νίκη, κι' εφώναξε:

- Επέσανε τα Γιάννενα, έπεσανε τα Κάστρα!
Τα πήραν τα ευζωνάκια μας με τα σπαθιά στα χέρια!».⁽¹⁷⁾

Για τη δράση του Ματσούκα στους Βαλκανικούς πολέμους ομιλούν οι Μέραρχοι και οι Διοικητές των Συνταγμάτων. Ο Μέραρχος της 6^{ης} Μεραρχίας, Συνταγματάρχης Μηλιώτης Κομνηνός, του γράφει από την Πρέβεζα την 1^η Μαρτίου 1913: «...Διά της πλήρους Εθνικού Ενθουσιασμού καρδιάς υμών, η απανταχού Ελληνική φυλή έρχεται αρωγός στους υπερασπιστάς και μαχητάς αυτής...».⁽¹⁸⁾ Ο Διοικητής του 11^{ου} Συντάγματος Πεζικού, Συνταγματάρχης Δ. Αντωνιάδης, τον αποκαλεί σε επιστολή του από τα υψώματα της Μανωλιάσας στις 12 Φεβρουαρίου 1913 «άοκνον και ακάματον εις έργα πατριωτικής αμιμήτου αφοσιώσεως...».⁽¹⁹⁾ Ο Αντισυνταγματάρχης Μαλάμος, από το βουνό Ολύτσικα, σε επιστολή του τον Δεκέμβριο του 1912, τον αποκαλεί αδελφό και τον ευχαριστεί για την αποστολή ειδών, τα οποία «εθέρμαναν το σώμα των ανδρών μου, όπως και οι Πατριωτικοί σου λόγοι τονώνουν την καρδιά αυτών...».⁽²⁰⁾ Ο συμπατριώτης του από την Υπάτη, Διοικητής του 4^{ου} Συντάγματος Πεζικού, Ιω. Παπακυριαζής, τον αποκαλεί από την Πρέβεζα, στις 28 Φεβρουαρίου 1913, «Αγαπητέ μου και πολύτιμε Συμπολίτα»⁽²¹⁾ και ο Διοικητής του 1^{ου} Συντάγματος Ευζώνων, Αντισυνταγματάρχης Πεζικού Διονύσιος Παπαδόπουλος, την 1 Μαρτίου 1913 από την Πρέβεζα του γράφει: «...σ' ευχαριστούν τα παλληκάρια μου δια το άθάνατον τραγούδι σου, που τόσες φορές εσυντρόφειυσε τις τουφεκιές των...».⁽²²⁾ Τέλος, ο

Συνταγματάρχης Πεζικού Ι. Γιαννακίτσας, στις 17 Ιανουαρίου 1913 του γράφει από το Κρύφοβο ότι «το Σύνταγμά μου σήμεραν έσχε την υψίστην ευχαρίστησιν να ίδη εν τω μέσω αυτού τον εμπνευσμένον εθνικόν ποιητήν και ένθερμον πατριώτην, συμμαχητήν ημών και παντοτεινόν παραστάτην του Ελληνικού Στρατού».⁽²³⁾

Το επισφράγισμα για τη δράση του Εθναπόστολου στους Βαλκανικούς Πολέμους αποτελούν τα λόγια του Αντιστράτηγου Γενικού Επιτελάρχη του Ελληνικού Στρατού, ο οποίος σε μια Ημερήσια Διαταγή του τον αποκαλεί «παλαίμαχον των Βαλκανικών πολέμων, ανδρείας δεδοκιμασμένης».⁽²⁴⁾

5. Ο Σπύρος Ματσούκας ιδρυτής του «Λευκού Σταυρού»

Η ίδρυση του «Λ.Σ.» έχει σχέση με τους αγώνες του για τη Μακεδονική γη. «Αφού έβαναν – γράφει ο ίδιος ο ποιητής – στο πλοίο της “Νέας Γενεάς” τους ναύτες και πήγαν για τα Δαρδανέλλια και με την Πυροβολαρχίαν της “Νέας Γενεάς” ακολουθούσα τις μάχες από Σαραντάπορο στην Κρέσνα και την Τουμαγιάν, βρέθηκα και στο τρομερό Μπιζάνι. Εκεί σε μια πλαγιά χιονισμένη είδα πολλούς “Λευκούς Σταυρούς” που σκεπάζαν τα ηρωικά παιδιά μας. Είπα σ’ένα στρατιώτη που πηγαίναμε μαζί σε ένα χαράκωμα. - Να μετρήση τους σταυρούς αυτούς. Και μου απάντησε:

-Κυρ Σπύρο, αμέτρητοι είναι! Κι εδάκρυσε ο λεβέντης, για κάποιον σταυρό που σκέπαζε έναν ξάδερφό του. Μαζί του εδάκρυσα για όλους τους σταυρούς κι εγώ και είπα:

« Τους αμέτρητους σταυρούς
τους μετρά η Δόξα
και τους πλέκει στέφανα
με ουράνια τόξα ».

Στην πολιορκία του Μπιζανίου, μια κανονιά έριξε κάτω έναν στρατιώτη ομογενή απ’ την Αμερική.

– Για την πατρίδα δεν μας έφερεις, Κυρ Σπύρο, απ’ την Αμερική; Να ’μαι πεθαίνω! Αχ αδερφούλα μου Σταυρούλα! Τι θα γίνης τώρα;

Στη φωνή εκείνη αναγνώρισα τον Θανάση Κλαδεφτήρα, από τον Παρνασσό, που ξεψυχούσε. Αυτός ήταν ο στρατιώτης, ο μετανάστης, ο εθελοντής, που ήρθε για την πατρίδα. Σε λίγο τον είχα στα χέρια μου τον λεβέντη και του έδειξα τον μεγάλο “Λευκό Σταυρό” που ήταν αντίκρυ μας, και του είπα:

– Θανάση, αυτό γίνεται στον πόλεμο! Για την αδερφούλα σου θα μεριμνήσει αυτός εκεί ο “Λευκός Σταυρός”, τον βλέπεις;

– Ευχαριστώ Ματσούκα, μ’ απάντησε και θόλωσαν τα μάτια του και η λευκή ψυχή του επέταξε στους ουρανούς. Τα χιόνια κόκκινα από τα αίματα. Εδώ κορμιά άμορφα!

Εκεί κομμένα πόδια! Παρέκει κεφάλια σπασμένα! Όλα αυτά μ' έκαναν έξαλλο και έκλαιγα για τον χαμό, για τη φθορά, για τη ζωή που χάνεται. Την ίδια στιγμή αντίκρισα του “Ερυθρού Σταυρού” τα φορεία και τους τραυματιοφορείς και είπα: ο “Λευκός Σταυρός” θα εξαγνίσει τον “Ερυθρόν Σταυρόν”. Από τη στιγμή εκείνη ωνειρεύτηκα να κάνω τον «Λευκό Σταυρό» των ορφανών του πολέμου μαζί με τον ψυχοποιό Ελληνικό Λαό, με τον οποίο έκανα κάτι για την Πατρίδα. Αυτό είναι το χρονικό της ίδρυσης του “Λευκού Σταυρού” από τον ίδιο τον ποιητή.

Ο Σ. Ματσούκας ανύψωσε τον “Λ.Σ.” και τον έστησε αντίκρυ στον “Ερυθρό Σταυρό”. Εκείνος για τον πόλεμο, ο δικός του για την ειρήνη. Εκείνος βαδίζει πλάι με τον πόλεμο, ο δικός του έρχεται μαζί με την ειρήνη. Κι ακόμα, ο “Λ.Σ.” συμπληρώνει τα κενά που άφηγε ο πόλεμος, αφού, δημιουργώντας τις αναγκαίες προϋποθέσεις αποκαταστάσεως για τα ορφανά, δημιουργεί νέες ζωές.

Είχε δίκιο ο Δημήτρης Ταγκόπουλος όταν έγραφε :

“Ενας ποιητής ξυπνάει με μια ιδέα. Άλλοτε ποίημα βγαίνει απ’ αυτή, κι άλλοτε πράξη ποιητική, που’ ναι κι αυτή σαρκωμένο ποίημα. Κι αυτός είναι ο πιστός χαρακτηρισμός του “Λευκού Σταυρού”. Σαρκωμένο Ποίημα».⁽¹⁾

Το όνειρό του αλήθεψε. Ο «Λ.Σ.» έγινε και θαυματουργήσε. Ορμητικός, δραστήριος, αληθινός πατριώτης, με τη φωτιά στα στήθια του, γύρισε και πάλι την Ελλάδα, τραγουδώντας αυτή τη φορά το τραγούδι της ειρήνης και της καλωσύνης.⁽²⁾

«Δι’ ένα ποιητήν - γράφει η εφημερίδα της εποχής του - αυτό είναι το γλυκύτερο τέλος μιας ζωής γεμάτης από δράσιν και αφωσίωση εις την Πατρίδα, να αρχίση με το κήρυγμα των μεγάλων και άγριων πολεμικών αναγκών μιας φυλής, που ζητεί να ζήσει, και να τελειώνει με το ειρηνικόν και φιλόανθρωπον τραγούδι της καλοσύνης».

«Με τον δίσκον του ζητιάνου, πάλιν στο χέρι, - γράφει ο Π.Νιρβάνας -⁽³⁾ τρέχει, ταξιδεύει, τραγουδεί, απαγγέλλει, παρακαλεί, κλαίει, γίνεται ηθοποιός, γίνεται τα πάντα τοις πάσι, ταπεινώνεται, κρούει τας θύρας αγαθών, πονηρών, υψώνει τον «Λευκόν Σταυρόν» ως σύμβολόν του και γίνεται πατέρας, αδελφός και προστάτης χιλιάδων ορφανών παρθένων». Ο Κωστής Παλαμάς ύμνησε τον «Λ.Σ.» με τα λόγια τούτα: «Ο Λευκός Σταυρός» υψώνεται, υπέρτατο χαμόγελο, που σα να φέρνει εδώ κάτι από την ανταπόδοση που εκεί αλλού την περιμένουμε, στα ορφανά του πολέμου και στις νυφούλες της πατρίδας».⁽⁴⁾

Το νέο κήρυγμά του αγκάλιασε ολόκληρη την Ελλάδα. Νέες συγκινήσεις, νέοι θρίαμβοι. Και ποιος δεν συγκινείται από τα νέα του Σαλπίσματα: «Και δεν πιστεύω να μην δακρύσει οφθαλμός Ελληνικός στα λόγια μου αυτά, που βγαίνουν από την καρδιά μου, όπως βγαίνουν τα άγρια λουλούδια στα απάτητα βουνά... Ό,τι και αν δώσωμεν, ό,τι κι αν κάνουμε προς τας ορφανάς οικογενείας των αθανάτων νεκρών μας, είναι πάντα λίγο. Το μεγαλύτερο το έχουν κάνει εκείνοι δι’ ημάς και την μεγαλυνθείσαν πατρίδα».

Η φιλανθρωπία του διαφέρει, πρέπει να διαφέρει από τη μανία της επίδειξης. «“Ο Λευκός Σταυρός” - γράφει ο ίδιος - θα προστατεύση τα ορφανά του πολέμου. Ο

“Λευκός Σταυρός” θα σφογγίση τα δάκρυα της καυομάνας και της αδελφούλας του πολεμιστού ήρωος. Ο “Λευκός Σταυρός” θα προστατεύση, χωρίς να σκλαβώση. Θα προστατεύση, χωρίς να ταπεινώση. Θα παρηγορήση, χωρίς να εξευτελίση. Θα γλυκάνη τον χαμό, χωρίς να επιδειχθή. Θα υψώσει την οικογένεια, όπως οι ήρωες ύψωσαν την Πατρίδα και εδόξασαν το Γένος ολόκληρον». ⁽⁵⁾

Παραπομπές

1. Η επίδραση του ατυχούς πολέμου ως αφετηρία της δράσης του.

- (1). «Ο εθνικός Κόμι-Βοαγιαζέρ». (Κυριακή 16 Ιουλίου 1906) *Ακρόπολις* Έτος ΚΒ' Αρ. 8712, Αθήνα, σελ. 1.
- (2). Κα Ζαναντρίς, (1958) *Ο Εθναπόστολος Σπύρος Ματσούκας*, Αθήνα, σελ. 17.
Για τη ζωή του Ματσούκα βλέπε: Θεόκτιστου Αθαν. Λαϊνά, (1988) *Σπύρος Ι. Ματσούκας, μια ζωή αφιερωμένη στην πατρίδα*, Αθήνα, σελ. 11-15. Του ίδιου, (1962) *Σπύρος Ματσούκας, Ρομμελιώτης Εθναπόστολος και ποιητής*, Αθήνα, σελ. 5-6. Βιβή Λαούρδα, (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1959) *Σπύρος Ματσούκας, ΦΘΙΩΤΙΣ Διμηνιαία Επιθεώρησις της Ρούμελης Έτος Ε' Αριθ. 23/24*, Λαμία, σελ. 333-334. Ν.Γ. Μουντούρη, (Απρίλιος 1955) *Σπύρος Ματσούκας, ΦΘΙΩΤΙΣ Τριμηνιαία Επιθεώρησις Νομαρχίας Φθιώτιδος Έτος Α' Αριθ. 2*, Λαμία, σελ. 57.
- (3). Επεισόδια στην Ιατρική Σχολή και μετά σε όλο το Πανεπιστήμιο των Αθηνών από 9-19 Ιανουαρίου 1897, με αιτία την επιτίμηση του καθηγητή της Χειρουργικής Ιουλίου Γαλβάνη προς φοιτητές της Ιατρικής που έκαναν αταξίες σε πολιτικό νοσοκομείο. Οι ταραχές έληξαν ύστερα από φιλική επέμβαση του καθηγητή Μιστριώτη.
- (4). Θεόκτιστου Αθαν. Λαϊνά, *Σπύρος Ι. Ματσούκας, μια ζωή αφιερωμένη στην πατρίδα*, Αθήνα, σελ. 15.
- (5). Στο ίδιο, σελ. 15.
- (6). Στο ίδιο, σελ. 15.
- (7). Στο ίδιο, σελ. 17.

2. Συναγερμός του Πανελλήνιου

- (1). Γ. Μουντούρης, (Απρίλιος 1955) «Σπύρος Ματσούκας», *ΦΘΙΩΤΙΣ* ο.π., σελ. 58.
- (2). Σπύρος Ματσούκας, (1901) *Στην πατρίδα μας, Πατριωτικά τραγούδια*, Εν Αθήναις, σελ. 7.
- (3). Θεόκτιστος Αθαν. Λαϊνάς, (1988) Αθήνα, όπ. παρ., σελ. 72.
- (4). Θεόκτιστος Αθαν. Λαϊνάς, (1988, Αθήνα,) όπ. παρ., σελ. 18.
- (5). Κα Ζαναντρίς, (1958) *Ο Εθναπόστολος Σπύρος Ματσούκας*, Αθήνα, σελ. 40-41.
- (6). Κα Ζαναντρίς, (1958), Αθήνα, όπ. παρ. σελ. 42. Θεόκτιστου Αθαν. Λαϊνά, (1962) *Σπύρος Ματσούκας, ο Ρομμελιώτης Εθναπόστολος και ποιητής*, Αθήνα, σελ. 11.
- (7). Κα Ζαναντρίς, (1958), Αθήνα, όπ. παρ., σελ. 42.
- (8). Θεόκτιστος Αθαν. Λαϊνάς, (1988) *Σπύρος Ι. Ματσούκας, μια ζωή αφιερωμένη στην Πατρίδα*, Αθήνα, σελ. 19.
- (9). Κωστής Παλαμάς, Το βιβλίο του Ματσούκα (Σπύρου Ι. Ματσούκα, (χ.χ.) *Εικοσιπέντε χρόνων Ζωντανά Τραγούδια 1897-1922*, Εν Αθήναις, σελ. 11).
- (10). Κωστής Παλαμάς, (χ.χ.) το βιβλίο του Ματσούκα Σπύρου Ι. Ματσούκα, Εν Αθήναις, όπ. παρ., σελ. 11.
- (11). «Ο εθνικός Κόμι-Βοαγιαζέρ». (Κυριακή 30 Ιουλίου 1906) *Ακρόπολις* Έτος ΚΒ' Αρ. 8726, Αθήνα, σελ. 1.
- (12). Δ. Ταγκόπουλος, Ο Ματσούκας Β., (Σπύρου Ι. Ματσούκα, χ.χ. Εν Αθήναις, όπ. παρ., σελ. 32).
- (13). Θεόκτιστος Αθαν. Λαϊνάς, (1988) όπ. παρ., Αθήνα 1988, σελ. 19.
- (14). *Κήρυξ*, (18 Ιανουαρίου 1902- Παρασκευή) Έτος Α' Αριθ. 7, Εν Χανίοις, σελ. 3.
- (15). Κα Ζαναντρίς, ο.π., σελ. 46.
- (16). *Εφημερίδα Κήρυξ*, (Παρασκευή 31 Μαΐου 1902) Έτος Α' Αριθ. 19, Εν Χανίοις, σελ. 2.
- (17). *Εφημερίδα Κήρυξ*, (Παρασκευή 1 Φεβρουαρίου 1902) Έτος Α' Αριθ. 9, Εν Χανίοις, σελ. 2.
- (18). «Χρονικά. Υπέρ του Εθνικού Στόλου». (Τετάρτη 13/26 Φεβρουαρίου 1902) *Ταχυδρόμος* Αριθ. 1667, Αλεξάνδρεια,

σελ. 2.

- (19). Βιβή Λαούρδα, όπ. παρ.,σελ. 335. Ν.Γ. Μουντούρη, όπ. παρ., σελ. 59.
- (20). Θεόκτιστος Αθαν. Λαϊνάς, ο.π., σελ. 20-21.
- (21). Θεοκτίστος Αθαν. Λαϊνάς, όπ. παρ., σελ. 21.
- (22). Χρυσάνθη Ζιτσαία, (1985) «Σπύρος Ματσούκας 1870-1928». *ΦΘΙΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ* Ετήσια Φιλολογική Έκδοση, Λαμία, σελ. 75.
- (23). Κωστής Παλαμάς, Το βιβλίο του Ματσούκα (Σπύρου Ι. Ματσούκα (χ.χ.) Εικοσιπέντε χρόνων Ζωντανά Τραγούδια, εν Αθήναις, σελ. 9). Βλ. Δ.Π. Ταγκόπουλος, (Σάββατο 5 του Απρίλη 1914) «Ματσούκας». *Ο Νουμάς Χρονιά* ΙΒ' Αριθμός 523, Αθήνα, σελ. 8.
- (24). Τάκης Κολιαβάς-Μωλιοτάκης, (1983) Παρουσιολόγιο το πρώτο Νο 102, Αθήνα, σελ. 38.
- (25). Χρυσάνθη Ζιτσαία, όπ. παρ ,σελ. 76.
- (26). «Ο εθνικός Κόμιμ-Βοαγιαζέρ». (Κυριακή 30 Ιουλίου 1906) *ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ* Έτος ΚΒ' Αρ. 8726, σελ. 1, Αθήναι.
- (27). Στο ίδιο (Κυριακή 16 Ιουλίου 1906 ,σελ. 1.
- (28). Στο ίδιο (Κυριακή 30 Ιουλίου 1906), σελ. 1.
- (29). Στο ίδιο, σελ. 1.
- (30). Στο ίδιο, σελ. 1.
- (31). Στο ίδιο, σελ. 1.
- (32). Στο ίδιο (Κυριακή 16 Ιουλίου 1906), σελ. 1.
- (33). Χρυσάνθη Ζιτσαία, όπ. παρ., σελ. 77.
- (34). Στην ίδια, όπ. παρ., σελ. 77.
- (35). «Ο εθνικός Κόμιμ-Βοαγιαζέρ». (Κυριακή 16 Ιουλίου 1906) *εφημερίδα Αθήναι*, όπ. παρ., σελ. 1.
- (36). Στο ίδιο, σελ. 1.
- (37). «Ο εθνικός Κόμιμ-Βοαγιαζέρ». (Κυριακή 30 Ιουλίου 1906) Αθήναι, όπ. παρ., σελ. 1.
- (38). Στο ίδιο, σελ. 1.
- (39). Στο ίδιο, σελ. 1.
- (40). Στο ίδιο, σελ. 1.
- (41). Επαμεινώνδας Χ. Μπαμπούρης, (1939) *Το Ναυτικό μας κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913*, Εν Αθήναις σελ. 73. Άγγελου Χρυσικόπουλου, (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1989) *Συνοπτικό ιστορικό της Διοίκησης Αντιτορπιλικών και των πλοίων της, Ναυτική Επιθεώρηση* τεύχος 460, σελ. 401.
- (42). Δ.Π., (Κυριακή 23 του Απρίλη 1906) «Φαινόμενα και πράματα. Γύρισε». *Ο Νουμάς Χρόνος* Δ' Αριθ. 195, Αθήνα, σελ. 8.
- (43). Δήμος Νησιώτης, (Κυριακή 5 του Οκτώβρη 1908) «Ο άλλος Ματσούκας». *Ο Νουμάς Χρονιά* ΣΤ' Αριθμός 312, Αθήνα, σελ. 6-7.

3. Συναγερμός του απόδημου ελληνισμού.

- (1). Βιβή Λαούρδα, όπ. παρ., σελ. 335.
- (2). «Στην Ελλάδα μας». (Τρίτη 5/18 Φεβρουαρίου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ* Αριθ. 1660, Αλεξάνδρεια, σελ. 2.
- (3). Ευθύδικος, «Ζωτικώτατον Εθνικόν Ζήτημα ο Εθνικός Στόλος». (Τετάρτη 16/29 Ιανουαρίου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ. 1643, Αλεξάνδρεια, σελ. 1.
- (4). Σιλουέτται, (Σάββατον 9/22 Φεβρουαρίου 1902) «Ο τροβαδούρος». *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ. 1664, Αλεξάνδρεια, σελ. 2.
- (5). Θεόκτιστος Αθαν. Λαϊνάς, (1988) *Σπύρος Ι. Ματσούκας, μια ζωή αφιερωμένη στην πατρίδα*, Αθήνα, σελ. 20.
- (6). Της Ημέρας, (Παρασκευή Μαΐου 31/13 Ιανουαρίου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ. 1723, Αλεξάνδρεια, σελ. 2.
- (7). «Στην Ελλάδα μας». (Τρίτη 5/18 Φεβρουαρίου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ. 1660, Αλεξάνδρεια, σελ. 2.
- (8). «Προς τους ομογενείς». (Τετάρτη 20 Φεβρουαρίου/5 Μαρτίου/ 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ. 1673, Αλεξάνδρεια, σελ. 2.
- (9). «Χρονικά. Ο κ. Ματσούκας». (1/14 Μαΐου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθμ. 1697, Αλεξάνδρεια, σελ. 2.
- (10). «Της Ημέρας». (Σάββατον 11/24 Μαΐου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ. 1706, Αλεξάνδρεια, σελ. 2.
- (11). «Της Ημέρας». (Παρασκευή Μαΐου 31/13 Ιουνίου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ. 1723, Αλεξάνδρεια, σελ. 2.
- (12). «Εκ. Πόρτ-Σαϊτ. Ο κ. Ματσούκας». (Τετάρτη 12/25 Ιουνίου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ. 1733, Αλεξάνδρεια, σελ. 2.
- (13). Στο ίδιο, σελ. 2.
- (14). «Υπέρ του Εθνικού Στόλου». (Σάββατον 29 Ιουλίου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ. 1748, Αλεξάνδρεια, σελ.2.
- (15). «Υπέρ του Εθνικού Στόλου». (Τρίτη 18 Ιουνίου/ 1 Ιουλίου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ 1738, Αλεξάνδρεια, σελ. 2.
- (16). «Υπέρ του Εθνικού Στόλου». (Παρασκευή 2/15 Αυγούστου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ 1779, Αλεξάνδρεια, σελ. 3.
- (17). «Της Ημέρας». (Σάββατον 10/23 Αυγούστου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ 1785, Αλεξάνδρεια, σελ. 2.
- (18). «Της Ημέρας». (Δευτέρα 12/25 Αυγούστου 1902) *TACHYΔΡΟΜΟΣ*, Αριθ 1786, Αλεξάνδρεια, σελ. 2.
- (19). Βιβή Λαούρδα, όπ. παρ., σελ. 336, Ν.Γ. Μουντούρη, όπ. παρ., σελ. 59.
- (20). «Ο εθνικός Κόμιμι-Βοαγιαζέρ». (Κυριακή 30 Ιουλίου 1906) *ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ*, Έτος ΚΒ', Αριθ. 8726, Αθήναι, σελ. 1.
- (21). «Ο Ματσούκας εις την Αμερικίν. Η απάντησις του «Θα νάρθω». (Παρασκευή 22 Ιανουαρίου 1909) *ΑΘΗΝΑ* Έτος Δ', Εν Σικάγω, σελ. 1.
- (22). Στέφανος Μαρτζώκης, (Σάββατον 3 Ιουλίου 1909) «Στον Εθνικό Συνάδελφο Σπύρο Ματσούκα επί τη αναχωρήσει του δι' Αμερικίν». Αθήνα τη 1^η Μαΐου 1909». *ΑΤΛΑΝΤΙΣ* Έτος Δέκατον έκτον-Αριθμός 2201, Νέα Υόρκη, σελ. 1.
- (23). «Εθνικαί Ημέραι του Ματσούκα εν Αμερικί διά την άμναν και δια την Νέαν Γενεάν». (Πέμπτη 1 Ιουλίου, 1909) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ* Έτος Δέκατον έκτον-Αριθμός 2199, Νέα Υόρκη, σελ. 4.
- (24). «Εθνικαί Ημέραι του Ματσούκα διά την άμναν και δια την Νέαν Γενεάν, Σ. Ματσούκας Στους Έλληνας της Νέας Υόρκης Αφιερώνω το «Βιβλίον της Ζωής». (Δευτέρα 5 Ιουλίου 1909) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ* Έτος Δέκατον έκτον-Αριθμός 2202, Νέα Υόρκη, σελ. 3.
- (25). «Η πρώτη του Ματσούκα Εσπερίς». (Τρίτη 6 Ιουλίου 1909) *ΑΘΗΝΑ* Έτος Δ' Αριθ. 221, Εν Σικάγω, σελ. 1.
- (26). «Ο Ματσούκας Αγάπη, Αγάπη, Αγάπη». (Τρίτη 6 Ιουλίου 1909) *ΑΘΗΝΑ* Έτος Δ' Αριθ. 221, Εν Σικάγω, σελ. 1.
- (27). «Έλληνες εν Αμερικί. Ο Ματσούκας προς τους Έλληνας». (Πέμπτη 12 Μαΐου 1910) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ* Έτος Δέκατον έβδομον-Αριθμός 2469, Νέα Υόρκη.
- (28). «Έλληνες εν Αμερικί. Χαράς Ευαγγέλια (τ' αφιερώνω στους Έλληνας του Σικάγου)». (Τετάρτη, 25 Ιανουαρίου 1911) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ*, Έτος Δέκατον όγδοον- Αριθμός 2690, Νέα Υόρκη, σελ. 4.
- (29). «Τι εννοοόμεν εθνικίν δράσιν». (Πρασκευή 16 Ιουλίου 1909) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ*, Έτος Δέκατον έκτον – Αριθμός 2212, Νέα Υόρκη, σελ. 2.
- (30). «Χρονογραφήματα. Ο Ατλαντικός, η πυροβολαρχία». (Τετάρτη 14 Ιουλίου 1909) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ*, Έτος Δέκατον έκτον

- Αριθμός 2210, Νέα Υόρκη, σελ. 2.
- (31). «Εθνικός έρανος». (Τρίτη 13 Ιουλίου 1909) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ*, Έτος Δέκατον έκτον – Αριθμός 2209, Νέα Υόρκη, σελ. 3.
- (32). «Επιστολή ομογενών εν Κούλμεραν τη 21 Αυγούστου 1910». (Τετάρτη 24 Αυγούστου 1910) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ*, Έτος Δέκατον έκτον – Αριθμός 2219, Νέα Υόρκη, σελ. 3.
- (33). «Επιστολή ομογενών Raleigh, N. C., Αυγούστου 8/10». (Πέμπτη, 11 Αυγούστου, 1910) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ* Έτος Δέκατον έβδομον – Αριθμός 2547, Νέα Υόρκη, σελ. 4.
- (34). «Χρυσάι Ημέραι του Ματσούκα εις το ελληνικόν Manchester, Εν γράμμα του ομογενους κ Ευστ. Ευγενίδου προς τον Ματσούκαν». (Πέμπτη, 11 Μαΐου, 1910) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ* Έτος Δέκατον έβδομον – Αριθμός 2477, Νέα Υόρκη, σελ. 1.
- (35). «Εθνικά Ημέραι του Ματσούκα εν Αμερική». (Σάββατον 24 Ιουλίου, 1909) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ*, Έτος Δέκατον έκτον – Αριθμός 2219, Νέα Υόρκη, σελ. 3.
- (36). Θεόκτιστος Αθαν. Λαϊνάς, (1998) *Σπύρος Ι. Ματσούκας, μια ζωή αφιερωμένη στην πατρίδα*, Αθήνα, σελ. 51.
- (37). «Εθνικά Ημέραι του Ματσούκα εν Αμερική». (Σάββατον 24 Ιουλίου, 1909) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ*, Έτος Δέκατον έκτον – Αριθμός 2219, Νέα Υόρκη σελ. 3.
- (38). «Ο εθνικός Κόμμι-Βοαγιαζέρ». (Κυριακή 16 Ιουλίου 1906) *ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ*, Έτος ΚΒ', Αριθ. 8712, Αθήνα, σελ. 1.
- (39). «Το διάβα της πατρίδος». (Τετάρτη, 19 Ιανουαρίου 1910) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ* Έτος Δέκατον έβδομον- Αριθμός 2372, Νέα Υόρκη, σελ. 4.
- (40). «Ζητήματα και πράγματα. Μία ωραία επιστολή». (Σάββατον, 17 Ιουνίου 1911) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ* Έτος Δέκατον όγδοον- Αριθμός 2903, Νέα Υόρκη, σελ. 4.
- (41). Ο Ρωμύς, εφημερίς που την γράφει ο Σουρής και κάμποσαι ποικιλίας, μ' άλλους λόγους αγγελίας, Χίλια και δεκαεπτά κι' εκείνον ακόμη (1117), σελ. 4, Απρίλη δεκάτη χίλια κι' ενιακόσια δέκα (10 Απριλίου 1910). Τη μεγάλη βάρκα αναφέρει ο Σουρής στο ποίημά του από το παρακάτω γεγονός: Στον εορτασμό της Εθνικής Εορτής στη Βοστώνη «συντέλεσε πολύ η παρουσία του Ματσούκα... Από την εξέδραν όπου θα ήσαν οι εν τέλει, εστολισμένη με φυσικά άνθη ήτο εν μικροσκοπικόν σκάφος, όπερ εχρησίμευε κατόπιν ως δοχείον δολλαρομαζώματος... Το σκάφος το μικρόν εχρησιμοποιήθει ως κολυμβήθρα των δολλαριών. Έπιπτον άφθονα, αμέτρητα. Άνευ ονομάτων, άνευ υπογραφών». Η Μεγαλειτέρα 25^η Μαρτίου του Ελληνισμού της Αμερικής. Εικοσιπέντε χιλιάδες δολλάρια διά τον έρανον του πλοίου της Νέας Γενεάς. «Ο Μεγαλειτερος θρίαμβος του Εθναπόστολου Ματσούκα». (Δευτέρα, 4 Απριλίου 1910) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ* Έτος Δέκατον έκτον-Αριθμός 2436, Νέα Υόρκη, σελ. 1.
- (42). Οι πρόξενοι της Ελλάδος στη Βοστώνη Αντ. Μπενάκης και στο Σικάγο Ν. Σαλόπουλος πιστοποιούσαν τα ποσά που εστάλησαν από την Αμερική με έγγραφά τους. Βλ. Σπύρου Ι. Ματσούκα, (χ.χ.) *Εικοσιπέντε χρόνων Ζωντανά Τραγούδια 1897-1922*, Εν Αθήναις, σελ. 105-106.
- (43). Κ. Παΐζης-Παραδέλης, (χ.χ.) *Τα πλοία του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού 1830-1979*, Έκδοσις Γενικού Επιτελείου Ναυτικού χ.τ. σελ. 119. (1958) *Ναυτικιακόν Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν τόμος Β'*, χ.τ., σελ. 48. Επαμεινώνδας Χ. Μπαμπούρης, (1939) *Το Ναυτικόν μας κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913*, Εν Αθήναις, σελ. 73. *ΑΤΛΑΝΤΙΣ* (Πέμπτη 10 Νοεμβρίου 1910) Έτος Δέκατον έβδομον-Αριθμός 2625, ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ, σελ. 4. Leune Jean, *La Campagne Grecque en Epire*, L' ILLUSTRATION 71e Année-No 3645, Samedi 4 Janvier 1913, page 6
- (44). Σπύρος Ι. Ματσούκας, (χ.χ.) όπ. παρ., σελ. 108-109, Εν Αθήναις.
- (45). «Χρονογραφήματα. Ο Ατλαντικός. Μία συνέντευξις με τον Ματσούκαν» (Παρασκευή 2 Ιουλίου, 1909) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ* Έτος Δέκατον έκτον-Αριθμός 2200 σελ. 1, Νέα Υόρκη.
- (46). Την απονομή του Χρυσού Σταυρού γνωστοποίησε στον ποιητή με επιστολή του ο Υπουργός Στρατιωτικών Ν.Κ. Ζορμπάς. Βλ. Σπύρου Ι. Ματσούκα, (χ.χ.) όπ. παρ., σελ. 104, Εν Αθήναις.
- (47). Θεόκτιστος Αθαν. Λαϊνάς, (1988) όπ. παρ., σελ. 27-28, Αθήνα.
- (48). «Έλληνες εν Αμερική. Μία επιστολή του Ματσούκα». (Πέμπτη, 23 Φεβρουαρίου 1911) *ΑΤΛΑΝΤΙΣ* Έτος Δέκατον όγδοον- Αριθμός 2715, Νέα Υόρκη σελ. 4-5. Βλ. και: «Μία επιστολή του Ματσούκα». (January 27, 1911)

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ, Έτος όγδοον Αριθ. 365, Chicago III, σελ. 1.

- (49). Θεόκτιστος Αθαν. Λαϊνάς, (1988), Αθήνα όπ. παρ., σελ. 28.
- (50). «Ο Άγγελος της Ελευθερίας». (24 Δεκέμβριος 1912) *Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ*, Έτος Θ' – Αριθ. 98

4. Ο Σπύρος Ματσούκας στους Βαλκανικούς πολέμους

- (1). Ν.Γ. Μουντούρης, όπ. παρ., σελ. 58-59.
- (2). Θεόκτιστος Αθαν. Λαϊνάς, (1988) *Σπύρος Ι. Ματσούκας, μια ζωή αφιερωμένη στην πατρίδα*, Αθήνα, σελ. 29.
- (3). «Ο Άγγελος της Ελευθερίας». (Δεκέμβριος 1912) *Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ*, Έτος Θ' -Αριθ. 98, σελ. 24.
- (4). Θεόκτιστος Αθ. Λαϊνάς, (1962) *Σπύρος Ματσούκας, ο Ρουμελιώτης εθναπόστολος και ποιητής*, Αθήνα σελ. 15
- (5). Ο Κοινωνιολόγος, (Δευτέρα 13 Μαΐου 1913) «Η σημερινή ελληνική ψυχή βγαλμένη από τον πόλεμο. Ας τον ιδούν και οι κομπούκιοι των Αθηνών». *ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ* Έτος ΚΖ' Αριθ. 10.344, Αθήνα σελ 3.
- (6). Ο Κοινωνιολόγος, (Κυριακή 2 Ιουνίου 1913) «Η σημερινή ελληνική ψυχή βγαλμένη από τον πόλεμον. Όπου ξαναφαίνεται και πάλι ο αθάνατος Σπύρος». *Ακρόπολις* Έτος ΚΗ' Αριθ. 10.344, Αθήνα σελ 3.
- (7). Ο Κοινωνιολόγος, (Κυριακή 2 Ιουνίου 1913) «Η σημερινή ελληνική ψυχή βγαλμένη από τον πόλεμον. Όπου ξαναφαίνεται και πάλι ο αθάνατος Σπύρος», Αθήνα όπ. παρ.σελ 3.
- (8). Ο Κοινωνιολόγος, (Δευτέρα 3 Ιουνίου 1913) «Η σημερινή ελληνική ψυχή βγαλμένη από τον πόλεμον. Τραγούδι που μοιάζει σαν τρομερό βογγητό μανιασμένου βορηά» *ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ* Έτος ΚΗ' Αριθ. 10.345, Αθήνα, σελ. 2.
- (9). Ο Κοινωνιολόγος, (Τρίτη 4 Ιουνίου 1913) «Η σημερινή ελληνική ψυχή βγαλμένη από τον πόλεμον. Όπου ο πόλεμος αποδεικνύεται ο καλλίτερος παιδαγωγός». *ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ* Έτος ΚΗ' Αριθ. 10.346, Αθήνα, σελ 3.
- (10). Θεόκτιστος Αθαν. Λαϊνάς, ο.π. σελ 34.
- (11). Στο ίδιο, σελ. 25
- (12). Σπύρος Ι. Ματσούκας, (χ.χ.) *Εικοσιπέντε χρόνων Ζωντανά Τραγούδια 1897-1922*, Εν Αθήναις, σελ 120
- (13). Σπύρος Ι. Ματσούκας, όπ. παρ., σελ. 121.
- (14). Θάλεια Φλωρά – Καραβία, ο.π.,σελ 117.
- (15). Στην ίδια, σελ. 117
- (16). Στην ίδια, σελ. 124
- (17). Στην ίδια, σελ. 125
- (18). Σπύρος Ι. Ματσούκας, όπ. παρ.,σελ. 122
- (19). Στον ίδιο, σελ. 122
- (20). Στον ίδιο, σελ. 123.
- (21). Στον ίδιο, σελ. 124
- (22). Στον ίδιο, σελ. 124-125
- (23). Σπύρος Ι. Ματσούκας, όπ. παρ., σελ. 124
- (24). Κωστή Παλαμάς, Το βιβλίο του Ματσούκα (Σπύρου Ι. Ματσούκα, (χ.χ.) όπ. παρ. Εν Αθήναις, σελ 11-12).

5. Ο Σπύρος Ματσούκας ιδρυτής του «Λευκού Σταυρού».

- (1). Θεόκτιστος Αθαν. Λαϊνάς, (1988) *Σπύρος Ι. Ματσούκας, Μια ζωή αφιερωμένη στην Πατρίδα*, Αθήνα, σελ. 36-40.
- (2). Στο ίδιο, σελ. 42
- (3). Στο ίδιο, σελ. 44
- (4). Αθανάσιος Καραμπέτσας, Ιωαννης Λάμπρου, (2009) *Σπύρος Ματσούκας, Ο άγνωστος εθναποστολος*, ν.σ Μπατσιούλας εκδόσεις, Αθήνα, σελ. 102 103.

- (5). Γιάννης Δημ. Παπαναγιώτου (2012), *Σπύρος Ι. Ματσούκας, Ο Εθνικός ζητιάνος και σαλπικτής της λευτεριάς*, Λαμία, σελ. 111 – 112 και 115 – 127.